

Evaluatie zeven subsidieregelingen Fonds voor Cultuurparticipatie

Rapportage 2: casusonderzoek

Den Haag, 31 / 05 / 2024

Auteurs: Pauline Modderman
Rosanna Cohn
Michelle Ploum
Bob de Baaij
Bas Verviers

KWINK
GROEP

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Overzicht zeven casussen	4
3. Rapportages per casus	7
1. Internationale samenwerking: HIDDEN_KATLEHONG	8
2. Samen Cultuurmaken: Dans op Recept	12
3. Erfgoed maken: Verkenning vo- leerlingen naar Kasteel Helmond	16
4. Vernieuwen van cultuurmaken: Madame Saint Elme 2.0	20
5. Herdenkingsjaar slavernijverleden: Baba Awokose	24
6. Cultuureducatie: Food Art in Almere Poort	28
7. Talentontwikkeling: Zuiderstroom	32
Bijlage gebruikt fotomateriaal	37

1. Inleiding

Achtergrond en aanleiding

Het Fonds voor Cultuurparticipatie (hierna: het Fonds) heeft als Rijkscultuurfonds van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (hierna: ministerie van OCW) de opdracht gekregen om cultuur toegankelijk te maken voor iedereen. Daartoe bevordert het Fonds uitnodigende en laagdrempelige cultuur binnen het hele Koninkrijk der Nederlanden.

Het Fonds gelooft dat cultuur maken plezier geeft, mensen samenbrengt en de verhalen van iedereen zichtbaar maakt. Daarom is het belangrijk dat iedereen de kans krijgt om actief mee te doen aan de diverse verschijningsvormen van kunst en cultuur.

De ambitie van het Fonds is dan ook om bij te dragen aan gelijke kansen voor verschillende cultuurmakers, vormen van cultuur, manieren van maken en samenwerken.

Om dit te bereiken geeft het Fonds subsidies aan diverse culturele initiatieven. Het Fonds heeft KWINK groep gevraagd om een evaluatie van zeven regelingen binnen drie programma's uit te voeren. Met deze regelingen subsidieert het Fonds meer dan 1800 projecten. De tabel hiernaast bevat de regelingen die zijn geëvalueerd.

Methoden en rapportages

In de evaluatie zijn verschillende methoden ingezet, die hebben geleid tot twee rapportages, twee bijlagen en een overzicht van de belangrijkste inzichten.

Geëvalueerde regelingen	Rapportages naar aanleiding van deze evaluatie
Programma cultuurparticipatie 1. Internationale samenwerking 2. Samen Cultuurmaken 3. Erfgoed maken 4. Vernieuwen van Cultuur maken 5. Herdenkingsjaar Slavernijverleden	Rapportage 1: uitnutting en doelbereik - De uitkomsten van het onderzoek per regeling naar de vraag in welke mate de doelstelling van de regeling is gerealiseerd. - Overkoepelende conclusies.
Programma Cultuureducatie 6. Cultuureducatie ¹	Rapportage 2: casusonderzoek De uitkomsten van het onderzoek naar één casus per regeling.
Programma Talentontwikkeling 7. Talentontwikkeling	Bijlage 1: kwantitatieve gegevens De uitkomsten van de analyse van de metabase-gegevens over de 16 subregelingen.
	Bijlage 2: analyse inrichting regelingen De uitkomsten van de analyse van de inrichting van de regelingen aan de hand van waarderingscriteria.
	Belangrijkste inzichten Een overzicht van de belangrijkste inzichten uit de twee rapportages en twee bijlagen.

Tabel 1: Overzicht rapportages.

¹ Voor Cultuureducatie zijn de projectregelingen geëvalueerd, te weten Cultuureducatie vmbo vso pro, Cultuureducatie mbo en Cultuureducatie met Kwaliteit Caribisch deel van het Koninkrijk

(CmK-CdK). De meerjarenregeling Cultuureducatie met Kwaliteit Nederland (CmK-3) is in een separaat traject geëvalueerd.

Over onderhavige rapportage 2: casusonderzoek

Onderdeel van de evaluatie is dat per regeling één casus is onderzocht. Het doel van het casusonderzoek is een verhaal achter de feiten en cijfers boven tafel krijgen, door voor één casus per regeling zicht te krijgen op het aanvraag- en beoordelingsproces en vooral op de (maatschappelijke) impact.

In iedere casus zijn verschillende methoden ingezet. Deze zijn beschreven in de rapportage per casus (hoofdstuk 3). Voor bijna iedere casus hebben we gewerkt met themakaartjes. De uitkomsten hierna zijn beschreven in hoofdstuk 2.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 hierna is een overzicht opgenomen van de thema's die per casus zijn voorgelegd en benoemd. Ook is het impactverhaal per casus weergegeven op één pagina. Hoofdstuk 3 bevat de rapportages per casus. We starten steeds met een toelichting op de casus, de methoden die tijdens het werkbezoek zijn gebruikt en een impactverhaal: een samenvatting van de impact van de casus. Daaropvolgend gaan we per casus in op de hierboven genoemde punten. Tot slot sluiten we elk hoofdstuk af met een sfeeromschrijving van het werkbezoek.

Coronapandemie

De evaluatie richt zich op de periode 2021-2024. Voor de meeste regelingen geldt dat de regeling openstond op het moment dat de coronapandemie plaatsvond. De coronapandemie is ongetwijfeld van invloed geweest op de activiteiten die aanvragers konden uitvoeren. Wat de precieze invloed is geweest en wat het effect van de coronapandemie op het doelbereik van de regelingen is, is in deze evaluatie niet onderzocht.

2. Overzicht zeven casussen

Voor iedere casus zijn vooraf impactthema's geïdentificeerd die relevant zouden kunnen zijn voor de casus. Drie thema's zijn fondsbreed belangrijk: ontmoeten, samenwerken en meedoen. Daarnaast is gekeken naar de ambitie van het fonds: bijdragen aan een *veerkrachtige* samenleving door het stimuleren van cultuuroefening. Het begrip 'veerkracht' is geconcretiseerd met het 4C model². Het 4C model geeft aanknopingspunten om persoonlijke impact te meten, alsook maatschappelijke impact. Centraal in het model staan de thema's: controle over je leven, betrokkenheid, uitdaging en vertrouwen in jezelf. Per casus is bekeken of deze thema's van toepassing zijn. Tot slot zijn aanvullende thema's geïdentificeerd die relevant zijn voor één of meerdere casussen. Deze thema's zijn afgeleid van de doelen en de beoogde impact van de regeling van waaruit het project is gesubsidieerd.

In bijna iedere casus legden we gesprekspartners ongeveer 10 themakaartjes voor en vroegen hen hier drie kaartjes uit te kiezen. Hierover gingen we verder in gesprek. Gesprekspartners konden ook aanvullende thema's benoemen. De thema's gebruikten we met name om in het gesprek in te gaan op de invloed van het project op individueel niveau. Alleen het werkbezoek naar de casus binnen de regeling Erfgoed maken leende zich niet voor deze methode. In dit geval hebben we op basis van de gespreksverslagen wel achteraf de thema's geïdentificeerd.

In de tabel op de volgende pagina is met kruisjes aangegeven welke thema's per casus zijn voorgelegd (of in het geval van de casus binnen Erfgoed maken: de thema's die vooraf zijn geïdentificeerd). De thema's die groen gekleurd zijn, zijn thema's die tijdens het werkbezoek zijn genoemd door gesprekspartners. Op pagina 7 is het impactverhaal per casus opgenomen.

² Oorspronkelijke bron: Clough, P. J., Earle, K., & Sewell, D. (2002) Mental toughness: the concept and its measurement. In I. Cockerill (Ed.), Solutions in Sport Psychology.

	1. Internationale samenwerking – casus HIDDEN_KATLEHONG	2. Samen Cultuurmaken – casus Dans op Recept	3. Erfgoed Maken – casus verkenning vo-leerlingen naar Kasteel Helmond	4. Vernieuwen van cultuurmaken – casus Madame Saint Elme 2.0	5. Herdenkingsjaar slavernijverleden – casus Baba Awokose	6. Cultuureducatie – casus Food Art in Almere Poort	7. Talentontwikkeling – casus Zuiderstroom
Ergens bij horen	X	X	X	X	X	X	X
Plezier	X	X	X	X	X	X	X
<u>Ontmoeting</u>	X	X	X	X	X	X	X
<u>Zelfvertrouwen</u>	X	X	X	X	X	X	X
<u>Meedoen</u>	X	X	X	X	X	X	X
<u>Samenwerken</u>	X	X	X	X	X	X	X
Commitment/ betrokkenheid	X					X	X
Grip op je leven	X	X					X
Creativiteit		X	X	X		X	
Handelingsperspectief			X				
Iets nieuws doen		X	X	X			
Jezelf uitdrukken	X	X		X	X	X	X
Nieuw perspectief	X	X	X	X	X		X
Omgaan met moeilijke situaties	X				X		
Ontspanning		X		X			
Uitdaging		X	X			X	X
Nieuwe vaardigheden ontwikkelen	X			X	X	X	X

Tabel 2: Voorgelegde en genoemde thema's.

Impactverhaal per casus

1. Regeling internationale samenwerking – casus HIDDEN_KATLEHONG

Het Groningse dansgezelschap X_Yusuf_Boss (XYB) werkte samen met het Zuid Afrikaanse dansgezelschap Via Katlehong. Het project gaf deelnemers zelfvertrouwen en meer (ervaren) grip op het leven door ruimte te geven aan deelnemers om zichzelf uit te drukken. Ook vergrootten betrokkenen met het project hun netwerk, wat resulteerde in een (duurzame) versterking van de community tussen Groningen en Katlehong.

4. Regeling Vernieuwen van cultuurmaken – casus Madame Saint Elme 2.0

Deelnemers maakten in workshops kennis met nieuwe kunstvormen (grime, animatie, fotografie, toneel) en pasten opgedane vaardigheden toe in voorstellingen. De workshops stelden deelnemers in staat hun sociale netwerk te vergroten en verbinding te maken met de lokale gemeenschap.

2. Regeling Samen Cultuurmaken – casus Dans op Recept

Dans op Recept verzorgt danslessen voor mensen met Parkinson en mensen met niet-aangeboren hersenletsel (NAH) en mensen met chronische klachten. De danslessen hebben fysieke voordelen voor de deelnemers, én geven ze plezier, sociale contacten en ontmoeting, nieuwe ervaringen, zelfvertrouwen en begrip vanuit de omgeving. Dans op Recept geeft deelnemers het gevoel dat ze weer ergens bij horen en meedoen in de maatschappij. Daarnaast is Dans op Recept een succesvolle samenwerking tussen het culturele domein en het sociale- en zorgdomein, die de impact op de doelgroepen vergroot.

5. Regeling Herdenkingsjaar slavernijverleden – casus Baba Awokose

Door middel van dans, muziek, verhalen en rituelen hebben deelnemers kennis opgedaan over het gezamenlijke slavernijverleden. In verschillende workshops kwamen de nog onderbelichte emotionele, menselijke en culturele aspecten van dit verleden aan het licht. Door middel van kunst en cultuur konden deelnemers zichzelf uitdrukken en eventueel ook heling ervaren. Daarnaast voelden de deelnemers zich met elkaar verbonden rondom het thema van het gezamenlijke slavernijverleden.

6. Regeling Cultuureducatie – casus Food Art in Almere Poort

Stichting 'n Wilde Keuze ontwikkelde in co-creatie met Aeres MBO Almere het project Food Art in Almere Poort. Studenten kregen zelf de regie over het project, en konden het project vormgeven op basis van hun eigen leefwereld, ideeën, waarden en behoeften. Hierdoor liepen ze tegen uitdagingen en kansen aan die zich in hun reguliere vakken niet voordoen. Ze leerden zichzelf uitdrukken en kregen vertrouwen in hun eigen kunnen. Door de begeleiding van professionals hebben de studenten nieuwe vaardigheden en perspectieven ontdekt.

3. Regeling Erfgoed Maken – casus verkenning vo-leerlingen naar Kasteel Helmond

Museum Helmond is de samenwerking aangegaan met diverse partijen (waaronder scholen). Museum Helmond is de samenwerking aangegaan met diverse partijen (waaronder scholen). Gezamenlijk is vanuit de vraagkant van vo scholen een pilotprogramma ontwikkeld. Hiermee heeft de verkenning de kans vergroot dat voor vo-leerlingen in Helmond het immateriële (lokale) erfgoed levend wordt gehouden.

7 Regeling Talentontwikkeling – casus Zuiderstroom

Zuiderstroom geeft jongeren meer zelfvertrouwen, helpt ze nieuwe vaardigheden te ontwikkelen en geeft ze nieuwe perspectieven, binnen de muziek en daarbuiten. Daarnaast geeft Zuiderstroom de jongeren een groepsgevoel en zijn de sociale aspecten binnen het project net zo belangrijk als de ontwikkeling op persoonlijk en muzikaal vlak. Ook draagt Zuiderstroom bij aan de dialoog over het belang van de koppeling tussen welzijn en cultuur, met positieve effecten voor de jongeren én stad en wijk.

3. Rapportages per casus

1. Internationale samenwerking: HIDDEN_KATLEHONG

Subsidieregeling	Naam project	Bedrag
Internationale samenwerking: Samenwerken	HIDDEN_KATLEHONG	€ 25.000
Toelichting project		
In dit project werkt het Groningse dansgezelschap X_Yusuf_Boss (XYB), na een succesvolle verkenning in 2022, samen met het Zuid-Afrikaanse dansgezelschap Via Katlehong. Het project richt zich op jongeren tussen de 12 en 25 jaar oud uit Groningen en Katlehong (een township in Johannesburg). Vanuit deze community wisselen jongeren uit over het thema systemische ongelijkheid vanuit hiphopcultuur (XYB) en Pantsula (Via Katlehong). In workshops wordt in diverse 'teams' toegewerkt naar een eindpresentatie (live-event) en elementen voor de digitale collage. Deze workshops en presentaties vinden plaats in werkweken, waarvan een in Katlehong en een in Groningen plaatsvindt.		
Vorm werkbezoek		
De onderzoekers zijn één dag naar de Groningen gegaan en hebben daar gesproken met de subsidieaanvrager (tevens artistiek leider), workshopleiders, deelnemers en een partnerorganisatie vanuit Groningen. Ook werd ingebeld met deelnemers en workshopleiders vanuit Katlehong. In de gesprekken stond centraal wat het project voor betrokkenen heeft betekend en hoe het project heeft bijgedragen aan het vormen van een (duurzame) community.		
Impact van het project - Samenvatting		
Door de culturele uitwisseling in HIDDEN_KATLEHONG ontwikkelden de betrokkenen nieuwe vaardigheden en perspectieven. In intensieve werkweken maakten deelnemers kennis met nieuwe culturen, diverse dans- en kunstvormen en stond van elkaar leren centraal. Workshopleiders kregen door de culturele uitwisseling een nieuw perspectief op hun werk- en leefstijl. Deelnemers werden uitgedaagd om hun talenten in te zetten en daarmee hun eigen verhaal te vertellen. Het project gaf deelnemers ruimte en tools om zichzelf uit te drukken, wat resulteerde in meer zelfvertrouwen en meer (ervaren) grip op het leven. Naast het ontwikkelen van (nieuwe) vaardigheden, deden deelnemers nieuwe contacten op en vergrootten ze hun sociale en professionele netwerk. Met het project is de community tussen Groningen en Katlehong duurzaam versterkt, waarbij deelnemers en workshopleiders elkaar ook na afronding van het project weten te vinden en er uitwisselingen plaatsvinden. Hiermee is een goede basis gelegd voor vervolgprojecten.		

Impact van het project

Welke impact had het project op betrokkenen en hoe heeft het project bijgedragen aan de opbouw van een duurzame (internationale) community?

Het doel van de regeling Internationale samenwerking is het stimuleren van duurzame ontwikkeling en uitvoering van internationale samenwerkingsprojecten op het gebied van cultuureducatie en –participatie. Met dit project is succesvol invulling gegeven aan dit doel. Artistiek leiders en workshopleiders uit Zuid-Afrika en Nederland hebben samengewerkt om een project uit te voeren waarbij deelnemers uit beide landen deelnamen aan workshops en dansvoorstellingen. Daarnaast is met het project een duurzame ontwikkeling van de samenwerking gestimuleerd. Het project droeg bij aan de opbouw van een internationale community waarin deelnemers en workshopleiders elkaar ook na afloop van het project weten te vinden.

Door HIDDEN_KATLEHONG ontwikkelden betrokkenen nieuwe vaardigheden, deden ze nieuwe perspectieven op, maakten ze plezier en leerden ze omgaan met moeilijke situaties.

Het project heeft veel betekend voor de betrokkenen. Zowel deelnemers als workshopsleiders geven aan dat voornamelijk de culturele uitwisseling grote impact op ze heeft gemaakt. Deelnemers leerden in workshops nieuwe dansstijlen kennen en **ontwikkelden nieuwe vaardigheden**, door te leren van deelnemers met andere talenten. In intensieve werkweken maakten deelnemers kennis met diverse dans- en kunstvormen en stond van elkaar leren (middels de methode ‘each one teach one’) centraal.

Daarnaast wisselden de deelnemers en workshopleiders verschillende werkstijlen, ideeën en ‘gedachtegoeden’ uit. Twee enthousiaste Groningse deelnemers geven aan dat ze door de gesprekken met anderen **nieuwe perspectieven** hebben opgedaan, die invloed hebben op hoe ze nu in het leven staan. Een deelnemer vertelt: *“De houding van de groep was: gewoon proberen, niet te lang over nadenken! (...) Als ik zelf over dingen ga twijfelen, neem ik dit*

mee.” Een andere deelnemer vond in het project aan de ene kant herkenning in de groep, maar stapte aan de andere kant ook in een volledig andere wereld. Voor hem voelde het meegenomen worden in de verhalen van de workshopleiders uit Katlehong en in de andere manier van dansen als een *“lifetime experience”*.

Het project heeft ook impact gemaakt op de workshopleiders. Workshopleiders van XYB werkten in duo’s met workshopleiders van Via Katlehong. Ze geven aan dat deze culturele uitwisseling hen een **nieuw perspectief** bood op hun eigen werk. Voor één van de workshopleiders van XYB was het project een reminder van de kracht van dans en kunst: *“If told the right way, you can tell stories and change lives through dance. Art gave participants hope, meaning, purpose and brought them together. Doing the project woke us up to that realization.”* Een andere workshopleider (componist/producent) vond inspiratie in de werkhouding van de talenten om hem heen: *“They do everything full on, they are going for it with everything they have. They have a 'nothing to lose' mindset”*.

De culturele uitwisseling zorgde niet alleen voor nieuwe perspectieven op het gebied van werk. Ook de meer algemene uitwisseling van gedachten, waarden en normen maakte impact. Zo waren de Nederlandse workshopsleiders geraakt door de ‘wij-cultuur’ in Zuid-Afrika, en de grote waardering voor connectie en familie. Maar ook werd benoemd dat er veel werd gelachen en dat **plezier** maken een belangrijke rol speelde.

De culturele verschillen stonden niet alleen aan de basis voor inspiratie, maar waren soms ook lastig. Dit dwong workshopleiders om manieren te vinden om **met moeilijkheden om te gaan**: *“The project was challenging because of major differences in communication styles. Often people show up late or have other issues to deal with. Still, you have to make something of it in this short period”*. Een artistiek leider (XYB) gaf aan dat hij door het project procesvaardigheden heeft verbeterd: *“De uitdaging lag in het begrijpen van hoe wij zaken interpreteren en hoe zij dat doen”*. Hij gaf aan dat zijn grootste les was om vooraf goed af te stemmen wie welke verantwoordelijkheden heeft, om in vervolgprijzen stress en onrust te voorkomen.

HIDDEN_KATLEHONG gaf deelnemers de ruimte en tools om zichzelf uit te drukken. Het project gaf deelnemers daarnaast meer grip op hun leven en zelfverzekerdheid.

De deelnemers uit Katlehong geven aan dat ze zich als artiest hebben ontwikkeld in het project. Zij zien dansen als een belangrijke manier om te ontdekken en te laten zien wie je bent. Daarnaast biedt het hen handvatten om te kunnen omgaan met lastige situaties. In het project maakten ze kennis met een nieuwe dansvorm, namelijk hiphop, en daarmee ook met nieuwe manieren om **zichzelf uit te drukken**. Een workshopleider van XYB zag terug dat het hen daarmee ook een gevoel van **meer grip op hun leven** gaf: *"(...) they have a different purpose now. They now want to rehearse to get better."*

Deelnemers hebben vervolgens met dit project ook een podium gekregen om zichzelf en hun talenten te laten zien. Onder andere door de goedbezochte optredens zagen de deelnemers dat je ook in een omgeving als Katlehong veel kunt bereiken. Artistiek leider (XYB): *"Met het project hebben we deelnemers het inzicht gegeven dat je niet 'overseas' te hoeft te gaan om iets moois te maken"*. Door je eigen talenten te vinden en verder te ontwikkelen, kun je ook in Katlehong ver komen.

Ook de Groningse deelnemers benadrukken dat het project hun de kans gaf om hun eigen talenten in de zetten. In Groningen werkten teams onder begeleiding van de workshop-coach gezamenlijk in een hoog tempo toe naar een live-optreden. Deelnemers werden aangemoedigd om in het optreden hun eigen verhaal te vertellen en ieders talent te benutten. Hierdoor kregen zij de kans om **zichzelf uit te drukken**, zowel als artiest, als persoonlijk. Eén van de deelnemers (Groningen) gaf hierover aan: *"Iedereen kreeg een spotje om zichzelf te laten zien. Ik heb meegedaan aan dans, maar daarna ook ruimte gekregen om mijn eigen verhaal binnen het thema te vertellen in zang."*

Deze ruimte en waardering voor je eigen talent zorgde ervoor dat de deelnemers, ook in de toekomst, meer uit hun comfortzone durven te treden en **zelfverzekerder** zijn. Zo vertelt een andere deelnemer uit Groningen: *"Eerst was*

ik afwachtender en wilde ik meer weten voordat ik met zoiets mee zou doen. Nu zou ik er gewoon inspringen en me onder laten dompelen in nieuwe dingen."

Tijdens de optredens maakten ook de bezoekers kennis met de twee werelden die bij elkaar kwamen. In Katlehong bezochten basisscholen de eindoptredens, en maakte een jongere generatie kennis met de zelfverzekerde en getalenteerde dansers. In Groningen werden de optredens ook goed bezocht en maakte het Nederlandse publiek kennis met Pantsula. De samenwerkingspartner van het theater (creatief leider van Theater De Steeg) was bij optredens aanwezig en zag de impact van de optredens op het publiek van dichtbij: *"Veel toeschouwers vielen gedurende de optredens van hun stoel af, omdat ze voorheen ander beeld hadden van Afrikaanse dans"*. Gesprekspartners geven aan dat de verschillende (culturele) achtergronden kunnen zorgen voor herkenning bij de toeschouwers, wat hen ook kan inspireren om zichzelf (anders) uit te drukken.

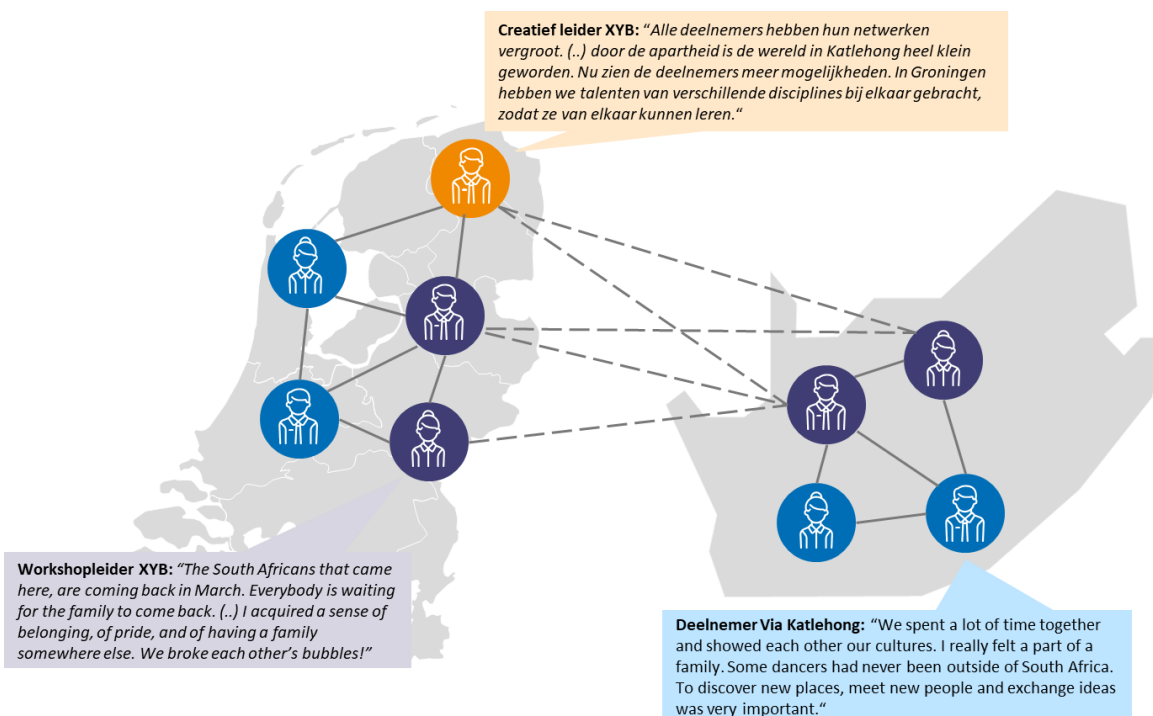
HIDDEN_KATLEHONG creëert een community waarin mensen elkaar ontmoeten.

De deelnemers en workshopleiders geven aan dat zij dankzij het project veel nieuwe mensen hebben **ontmoet** en nieuwe vriendschappen hebben gemaakt. Het project heeft bijgedragen aan het ontwikkelen en versterken van een community van *creatives*, zowel binnen als tussen Katlehong en Groningen (zie figuur 1). In Katlehong kreeg de bestaande community rondom Via Katlehong een impuls. In HIDDEN_KATLEHONG namen namelijk ruim honderd jongeren vanuit verschillende achtergronden en disciplines actief deel, om zo hun plek te vinden en netwerk te vergroten.

In Groningen namen twintig jongeren actief deel aan het project. Daarmee werd hun sociale en professionele netwerk binnen Groningen vergroot. Een deelnemer gaf hierover aan: *"In Groningen zijn veel sociale bubbels, dankzij dit project heb ik weer een nieuwe bubbel ontdekt en nieuwe mensen leren kennen."* Ook hebben deelnemers in het project mensen ontmoet in Groningen om mee samen te werken. Een deelnemer lichtte dit als volgt toe: *"Nu als ik een zangeres nodig zou hebben voor een project, dan komen andere deelnemers van het project wel bij mij in gedachten op."*

Ook de lijntjes tussen Groningen en Katlehong zijn gemaakt. Naast het regelmatige online contact, zijn workshopleiders ook teruggegaan om mensen op te zoeken en workshops te geven. Eind maart komen workshopleiders van Via Katlehong langs in Groningen om workshops en optredens te geven. Deze contacten hebben niet alleen impact op professioneel vlak. Deelnemers, workshopleiders én organisatoren voelden zich emotioneel verbonden, met misschien wel een blijvende impact. Een workshopsleider van XYB verwoordt het als volgt: *“I found family there. I’m richer now, and have a new home.”*

Dit bezoek zal waarschijnlijk niet het laatste zijn wat uit de samenwerking komt. De creatief leider van XYB kijkt naar de toekomst: *“We willen in ieder geval de communicatie op gang blijven houden, maar het zou een droom zijn om in een volgend project zestig mensen van Katlehong hiernaartoe te halen”*.

Figuur 1. Schematische visualisatie van de community.

Wat zijn de werkzame elementen in deze casus?

In de werkweken maakten betrokkenen kennis met nieuwe culturen, dans- en kunstvormen en stond van elkaar leren centraal. Door de culturele uitwisseling ontwikkelden ze nieuwe vaardigheden en perspectieven. Het project gaf deelnemers ruimte en tools om zichzelf uit te drukken. De openhartige en gezamenlijke insteek van het project droeg vanaf de start bij aan een goede sfeer en het succes van het project. Artistiek leider (XYB): *“In projecten vertrekken we vanuit een ‘wij-gevoel’ en zijn intuïtie en uitwisseling belangrijk.”* Hiermee is een omgeving gecreëerd waar mensen elkaar helpen, van elkaar leren en vooral ook samen plezier maken. Zo is een community opgebouwd, waarbij betrokkenen elkaar ook na afronding van het project weten te vinden.

Sfeeromschrijving

Op een vrijdag in maart vertrokken we naar Theater De Steeg in Groningen. Het theater is de uitvalsbasis voor verschillende theater- en dansgezelschappen, waaronder XYB. We werden hartelijk ontvangen door artistiek leider en creatief leider van Theater De Steeg en volgden hen na een korte kennismaking naar de grote theaterzaal waar we die middag de interviews zouden afnemen. Met een koffiekkan op tafel en de laptops uit de tas startten we het interview met creatief leider (Theater De Steeg), die als buitenstaander haar perspectief op het project met ons deelde. Na dit interview kwam artistiek leider (XYB) terug met lekkere versnaperingen (*“de beste baklava uit de buurt”*) en werd via een mobiele verbinding ingebeld met deelnemers en een workshopleider uit Zuid-Afrika. Hoewel de verbinding niet altijd even goed was, kwam een gesprek op gang en kregen we een impressie van hoe de deelnemers en workshopleiders van dansgroep Via Katlehong het project hebben ervaren. Na gesproken te hebben met deelnemers uit Zuid-Afrika, was het tijd voor het interview met de Groningse deelnemers. In het interview hadden beide deelnemers veel te vertellen en viel het enthousiasme op waarmee ze op hun (gedeelde) ervaring terugkijken. Hierna volgden het gezamenlijke interview met de Groningse workshopleiders, en werd de middag afgesloten met een interview met de artistiek leider van het project.

2. Samen Cultuurmaken: Dans op Recept

Subsidieregeling	Naam project	Subsidiebedrag
Samen Cultuurmaken, spoor 3: meerjarenregeling	Dans op Recept	€500.000
Toelichting project		
Dans op Recept verzorgt danslessen voor mensen met Parkinson, mensen met niet-aangeboren hersenletsel (NAH) en mensen met chronische klachten. Met de huidige subsidie bouwt Dans op Recept voort op reeds opgedane ervaringen, gebouwde netwerken en behaalde successen en werkt Dans op Recept aan bestendiging en uitrol van activiteiten in Groningen, Drenthe en Limburg.		
Vorm werkbezoek		
De onderzoekers zijn één dag naar de provincie Friesland gegaan. In Drachten hebben zij meegedaan aan twee danslessen (participatieve observatie), waarvan één met mensen met Parkinson en één met mensen met NAH en chronische klachten. Na de danslessen hebben de onderzoekers deelnemers aan beide lessen geïnterviewd. In aanvulling daarop heeft een interview plaatsgevonden met een revalidatiearts die betrokken is binnen Dans op Recept en hebben de onderzoekers in Leeuwarden gesproken met een zorgmedewerker die de danslessen van Dans op Recept voor haar patiënten heeft geïmplementeerd in de verzorging.		
Impact van het project - samenvatting		
Dans op Recept heeft een enorme impact op haar deelnemers. De danslessen hebben veel wetenschappelijk bewezen fysieke voordelen voor de deelnemers. Maar misschien nog wel belangrijker is de betekenis die de danslessen voor deelnemers hebben op andere aspecten: plezier, sociale contacten en ontmoeting, nieuwe ervaringen, zelfvertrouwen en begrip vanuit de omgeving. Dans op Recept geeft deelnemers het gevoel dat ze weer ergens bij horen en geeft ze een manier om weer mee te doen in de maatschappij. Dit gevoel stopt niet bij de deelnemers: ook de dansdocent, zorgmedewerkers, familie en vrienden hebben profijt van de positieve effecten. Op maatschappelijk niveau is Dans op Recept tevens een succes-voorbeeld van hoe het culturele domein en het sociale- en zorgdomein samen kunnen werken aan een succesvolle implementatie en uitbreiding van het project, waardoor de impact op de doelgroepen wordt vergroot.		

Impact van het project

Hoe ziet jouw ideale toekomst eruit, als het gaat om een inclusieve samenleving, waarin iedereen zijn creativiteit en talenten kan uiten en inzetten?

Bovenstaande vraag richt zich op het doel van het programma participatie van het Fonds. Tevens stond dit thema centraal tijdens het werkbezoek aan Dans op Recept. Hoe draagt Dans op Recept bij aan een inclusieve samenleving? Het antwoord is driedelig: Dans op Recept heeft een directe impact op de deelnemers en de mate waarin zij hun creativiteit en talenten kunnen inzetten. Daarnaast maakt Dans op Recept deelnemers zichtbaar in de samenleving. Tot slot slaat Dans op Recept een brug tussen het culturele veld en het zorgdomein, waarmee het project bijdraagt aan een transformatie in denken en doen binnen en tussen overheden, zorg, welzijn en cultuur.

Dans op Recept draagt niet alleen bij aan de gezondheid van deelnemers, maar geeft ze ook plezier, sociale connecties, zelfvertrouwen, zingeving en creativiteit

Veel deelnemers geven aan dat zij door de danslessen in beweging blijven en aan hun gezondheid kunnen werken. Maar het is opvallend dat andere aspecten nog veel meer genoemd worden door de deelnemers. Zo komen bij vrijwel iedereen direct de woorden **plezier** en **ontspanning** naar voren. Een deelnemer geeft aan: *“Ik geniet met volle teugen. Ik kijk wekelijks uit naar de danslessen.”* Dit illustreert hoe de deelnemers de lessen ervaren en wat het hen brengt. En dat is ook te zien tijdens de lessen: alle aanwezigen stralen en er klinkt continu gelach in de zaal. Voor deelnemers betekent dansen ook *“even niet meer denken aan wat je hebt”* of *“even niet ziek zijn”*.

Verder horen we bij de deelnemers vaak terug dat danslessen voor hen **ergens bij horen, meedoen** en **ontmoeting** betekenen. Het contact tussen de deelnemers is sterk. Deelnemers leggen uit dat zij zich door hun ziekte soms uitgesloten kunnen voelen in de samenleving. De danslessen bieden een mogelijkheid om mee te doen in de maatschappij. Deelnemers van de danslessen van Dans op Recept

kunnen vaak bij een sportvereniging niet meedoen wegens hun fysieke beperking, maar bij Dans op Recept is het voor iedereen mogelijk om deel te nemen. De danslessen zijn een ontmoetingsplek met anderen die in een vergelijkbare situatie zitten, waardoor er veel begrip is voor elkaar. Sommige deelnemers geven aan dat de danslessen hun simpelweg een reden geven om het huis uit te komen, zich onder de mensen te begeven en nieuwe mensen te ontmoeten. En dit stopt niet bij de danslessen: ook wanneer men elkaar in de stad tegenkomt, maken zij een praatje. De danslessen helpen hen om zich weer onderdeel van de samenleving te voelen. De docente geeft ook aan: *“hier zijn ze niet de uitzondering.”* Het opdoen van sociale contacten bij de danslessen is voor veel deelnemers belangrijker dan dat het goed is voor het lichaam.

Deelnemers geven aan dat de danslessen hun weer **zelfvertrouwen** geven om het dagelijkse leven weer op te pakken. Deelnemers geven aan dat ze zichzelf weer accepteren en trots zijn op hoeveel zij eigenlijk nog kunnen, ondanks de ziekte. Een deelnemer gaf aan: *“De lessen van Dans op Recept geven mij een positief gevoel over mezelf en over wat ik eigenlijk nog allemaal kan”*. Een ander geeft aan: *“ik durf hier te bewegen.”*

“De lessen van Dans op Recept geven mij een positief gevoel over mezelf en over wat ik eigenlijk nog allemaal kan”

De regeling Samen Cultuurmaken richt zich op de cultuurparticipatie van mensen voor wie dat niet vanzelfsprekend is. Daarmee verbetert de kwaliteit van leven, maar beoogt het Fonds ook de participatie in de samenleving te bevorderen. Een revalidatiearts geeft ons een voorbeeld dat dit illustreert. Zij vertelt over een patiënte die in de dansles meedeelde aan een oefening, waarbij de deelnemers één voor één naar de overkant van de zaal bewegen. Telkens komt daar een extra deelnemer bij, totdat alle deelnemers kriskras door de zaal bewegen. De patiënte gaf later bij de arts aan dat zij door deze oefening weer de durf heeft gekregen om in een druk winkelcentrum rond te lopen.

Verder geven de danslessen deelnemers **nieuw perspectief, grip op het leven en uitdaging**, omdat het ze de kans biedt om **iets nieuws te doen**. We horen verschillende keren terug dat deelnemers door het dansen weer een doel hebben

in het leven. Een deelnemer geeft aan: “er is ook voor ons nog iets te doen, er is nog iets uit het leven te halen”. Enkele deelnemers noemen dat de danslessen hun, ondanks hun ziekte, een kans geven om hun **creativiteit** te uiten en **zichzelf uit te drukken**. De danslessen zijn namelijk niet enkel het volgen van bewegingen of het uitvoeren van oefeningen: ook de eigen inbreng van deelnemers wordt aangemoedigd. In het noorden van Nederland was voor Dans op Recept weinig tot geen aanbod om voor mensen met dit ziektebeeld te sporten/bewegen. Fysiotherapie was vaak de enige optie, maar daar ben je ‘patiënt’. In de danslessen zijn deelnemers ‘dansers’.

Dans op Recept maakt deelnemers zichtbaar in de samenleving

Naast de deelnemers zelf, heeft Dans op Recept ook een positieve impact op de omgeving van de deelnemers en de regio. Zo halen de verzorgers in zorginstellingen ook veel plezier uit de danslessen en versterkt het gezamenlijk meedoen aan danslessen de positieve band tussen zorgmedewerkers en deelnemer (‘patiënt’), mede doordat zij elkaar op een andere manier leren kennen.

“Mensen weten door de voorstellingen eindelijk wat de ziekte Parkinson inhoudt”

Daarnaast zien betrokkenen dat in de omgeving meer begrip komt voor de ziekte. Dat geldt voor de familie en vrienden van deelnemers, maar ook bij een breder publiek zijn de dansers zichtbaar, doordat Dans op Recept een dansgezelschap heeft opgericht: De Leefmeesters. Een betrokkene geeft aan: “*mensen weten door de voorstellingen eindelijk wat de ziekte Parkinson inhoudt*”. En dat leidt vervolgens weer tot meer acceptatie voor mensen met dit ziektebeeld.

Dans op Recept richt zich op het slaan van de brug tussen cultuur en zorg

Professionals binnen het zorgdomein worden steeds meer bewust wat het culturele domein kan bieden voor het zorgdomein. Steeds meer professionals zijn anders gaan nadenken over het begrip gezondheid. Zo wordt er niet alleen maar

gesproken over lichamelijk functioneren, maar ook over termen als zingeving, kwaliteit van leven, sociaal-maatschappelijk participeren, dagelijks functioneren en mentaal welbevinden. Deze termen vormen samen een bredere interpretatie van gezondheid, genaamd ‘positieve gezondheid’. De gedachte hierachter is dat niet enkel het lichamelijke functioneren bijdraagt aan een goede gezondheid, maar dat deze andere termen minstens net zo belangrijk zijn voor een goede gezondheid. Cultuur is daarbij een middel om bij te dragen aan deze andere aspecten. Dans op Recept sluit aan bij deze ontwikkeling en draagt bij aan de gezondheid van deelnemers door al deze aspecten te adresseren.

Wel liggen er nog aanzienlijke uitdagingen om deze manier van denken, waarbij cultuur bijdraagt aan de gezondheid van patiënten, te vertalen naar concrete activiteiten. Dans op Recept kent deze uitdagingen en heeft daarom vanaf het begin gefocust op het slaan van de brug tussen het culturele domein en het zorgdomein, door **samenwerkingen** te creëren.

Ter illustratie: Een dansdocent kan aangeven dat dansen goed is voor mensen met Parkinson of NAH, maar een arts vraagt zich dan af of hier wetenschappelijk bewijs voor is. Dat is de reden dat Dans op Recept ook wetenschappers betrokken heeft bij het project om wetenschappelijk onderzoek uit te voeren. Via dit onderzoek heeft Dans op Recept de vertaalslag weten te maken van ‘dans’ als culturele activiteit, naar een middel in het zorgdomein. Een voorbeeldresultaat is dat de danslessen voor mensen met Parkinson door zorgverzekeraar ‘De Friesland’ worden vergoed in het zorgpakket.

Wat zijn de werkzame elementen in deze casus?

Dans op Recept geeft deelnemers veel meer dan gezondheidsvoordelen: de danslessen geven ze plezier, sociale connecties, zelfvertrouwen, zingeving en creativiteit. De deelnemers voelen zich even geen patiënt, maar dansers die meedoen in de samenleving. Om dit mogelijk te maken, moet Dans op Recept de verbinding leggen tussen het culturele veld en het zorgdomein. En dat gaat met de nodige uitdagingen. De manier van denken die daarvoor nodig is, namelijk dat cultuur bijdraagt aan de gezondheid van patiënten, is nog geen gemeengoed.

We vroegen Marlien Seinstra, de oprichtster van Dans op Recept: Wat is nodig voor een succesvolle samenwerking tussen het cultureel en sociaal domein? Het antwoord luidde als volgt:

1. **Een projectteam met ervaring heeft in de betrokken domeinen.** Zo zijn binnen Dans op Recept een dansdocent, maker, oud-ambtenaar uit het sociaal domein, revalidatiearts en iemand uit de horeca-wereld betrokken.
2. **Tijd en ruimte om te bouwen aan relaties.** Een grote uitdaging is het overtuigen en inzien van elkaars meerwaarde: dat kost tijd.
3. **Het spreken van elkaars taal.** Zo spreekt een maker of een danser in termen als impact, persoonlijke verandering en gevoel; terwijl een zorgmedewerker of arts vaak juist op zoek is naar onderzoek en bewezen effecten. Om met elkaar te werken, moet je elkaar eerst begrijpen.
4. **Een duidelijke visie en missie.** Weet wat je wil bereiken en hoe.
5. En natuurlijk: enthousiasme en energie!

Sfeeromschrijving

Op woensdag 7 februari vertrokken we vroeg op de ochtend naar Theater De Lawei in Drachten, voor twee danslessen van Dans op Recept. Daar werden we hartelijk ontvangen door directrice Marlien Seinstra en de danslerares. We voelden ons direct heel welkom. Na een korte kennismaking kwamen de eerste deelnemers van de dansles om 09.30 binnen druppelen. De deelnemers van de eerste les hadden allemaal Parkinson: de ene deelnemer zat in een verdere fase van Parkinson dan de andere, maar iedereen doet aan dezelfde les mee. Samen met Marlien namen wij deel aan de lessen. Door niet alleen op bezoek te gaan maar ook deel te nemen aan de lessen, kregen we een goed beeld van hoe de danslessen in elkaar steken en hoe de deelnemers dit ervaren.

De veilige sfeer was vanaf het moment dat we binnenstapten voelbaar en wij voelden totaal geen ongemak om deel te nemen aan de dansles. Marlien had ons vooraf al verteld dat dansen fysieke voordelen heeft voor mensen met Parkinson. De deelnemers zien de danslessen echter niet als een vorm van behandeling, maar echt als een wekelijkse activiteit waaruit ze veel plezier halen. Dat was tijdens het dansen goed te zien: deelnemers deden enthousiast mee en zaten

met elkaar zaten te grappen en te kletsen. Het plezier straalde er bij iedereen van af, wat bij ons ook een vrolijk gevoel opbracht. Na de dansles spraken we de deelnemers van de les onder het genot van een kop koffie. Dit waren mooie gesprekken over wat de ziekte Parkinson voor deze personen betekent en wat de danslessen voor moois in hun leven bracht. De deelnemers spraken niet alleen met ons, maar maakten ook gebruik van het koffiemoment om met elkaar bij te kletsen. Ook in de tweede les was het plezier voelbaar en zagen we dat iedereen vrolijk was door het samen dansen en plezier maken. De sfeer was wel iets anders: omdat de groep een stuk kleiner was, werd veel meer gepraat en gelachen als groep samen, terwijl dat bij de vorige dansles vooral 1 op 1 gesprekken waren. Na de dansles spraken we ook met deze deelnemers over hun ervaringen.

Na deze bewogen ochtend lunchten we met Marlien in het eetcafé van het theater en praatten we verder over de impact van Dans op Recept. In de middag voerden we nog twee leuke, interessante en nuttige gesprekken met een revalidatiearts die bij Dans op Recept is betrokken en een zorgmedewerker die de danslessen van Dans op Recept heeft geïmplementeerd in de dagbehandeling.

3. Erfgoed maken: Verkenning vo-leerlingen naar Kasteel Helmond

Subsidieregeling	Naam project	Bedrag
Erfgoed maken: categorie 1	Verkenning vo-leerlingen naar Kasteel Helmond	€ 5.000
Toelichting project		
Museum Helmond onderzocht in deze verkenning hoe het museum meer schoolbezoeken vanuit het voortgezet onderwijs naar het kasteel kan genereren. In samenwerking met Erfgoed Brabant, Beam It Up, de stadsarcheoloog van Helmond en middelbare scholen is onderzocht wat waardevol aanbod is voor het voortgezet onderwijs. Uit deze verkenning is inmiddels ook een erfgoedproject ontwikkeld waarvoor subsidie ontvangen is binnen categorie 2 van Erfgoed maken. Dit pilotproject heet 'Memes uit Helmond' en gaat in april 2024 getest worden. Het pilotproject is geen onderdeel van dit casuonderzoek.		
Vorm werkbezoek		
De onderzoekers zijn één dag naar Kasteel Helmond gegaan. Daar hebben zij met de subsidieaanvrager (tevens educatiecoördinator van Museum Helmond) en met de samenwerkingspartners Erfgoed Brabant en Beam It Up gesproken. Ook hebben ze gesproken met de voormalig adjunct-directeur en de huidige adjunct-directeur van het Jan van Brabant College, die tijdens de verkenning input hebben geleverd. Tussen de interviews door zijn de onderzoekers rondgeleid door het kasteel.		
Impact van het project – samenvatting		
De verkenning heeft Museum Helmond in staat gesteld om vanuit de 'vraagkant' een project voor leerlingen in het voortgezet onderwijs te ontwikkelen. Het stelde het museum in staat om de samenwerking op te zoeken met experts van Erfgoed Brabant en Beam It Up, en maakte het mogelijk om input op te halen van leerkrachten, burgerschapscoördinatoren en schooldirecteuren. In de toekomst is hierdoor de verwachte impact van het project groter. Want doordat er tijd was voor een verkenning, is in de volgende fase een pilotproject ontwikkeld waarvan de kans groter is dat deze aansluit bij de inrichting van middelbare scholen en bij de belevingswereld van leerlingen in het voortgezet onderwijs. Met deze samenwerking is niet alleen de basis gelegd voor een succesvol vervolg van de verkenning (het pilotproject 'Memes uit Helmond'), maar is ook contact gelegd met verschillende middelbare scholen en is de samenwerking met Beam It Up en Erfgoed Brabant verder versterkt. Hiermee heeft de verkenning de kans vergroot dat voor vo-leerlingen in Helmond het immateriële (lokale) erfgoed levend wordt gehouden.		

Impact van het project

Wat heeft deze verkenning betrokkenen gebracht, waardoor zij in de toekomst beter in staat zijn immaterieel erfgoed levend te houden en bij te dragen aan de ontwikkeling van kennis en vaardigheden van jongeren?

Bovenstaande vraag bevat het doel van de regeling Erfgoed met effect (categorie 1). Deze vraag stond centraal in het onderzoek naar deze casus. In de verkenning is succesvol invulling gegeven aan dit doel. Dit is gevisualiseerd in figuur 2. Samengevat: doordat samenwerking is aangegaan met diverse partijen en input

is opgehaald van scholen, is vanuit 'de vraagkant' een pilotproject ontwikkeld. De kans is daardoor groter dat meer vo-leerlingen naar Kasteel Helmond zullen komen om mee te doen aan het project. Hierdoor wordt erfgoed levend gehouden en wordt bijgedragen aan de kennis en vaardigheden van jongeren. In de volgende alinea's lopen we de onderdelen uit het figuur langs.

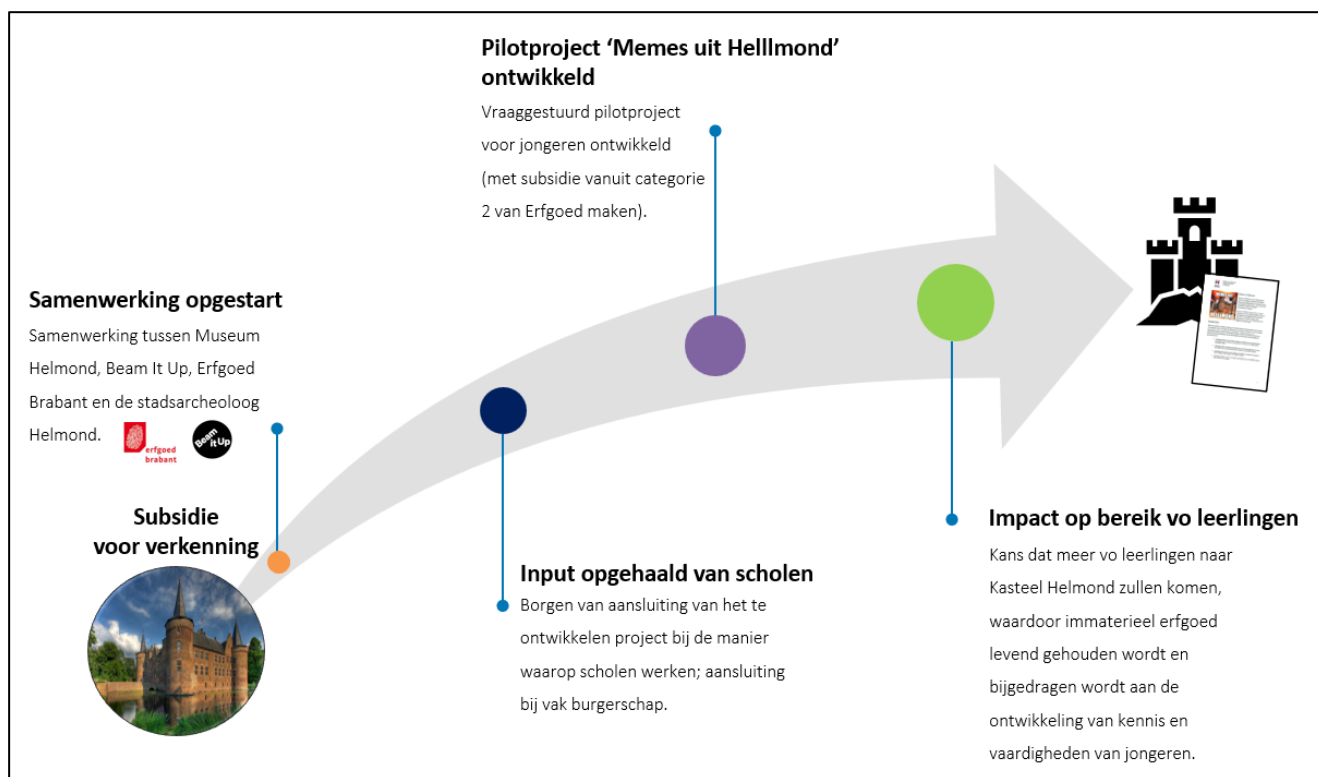
De verkenning stelde het museum in staat om samen te werken met andere partijen en zorgde hiermee voor handelingsperspectief

De educatiecoördinator van Museum Helmond (waar Kasteel Helmond onderdeel van is) wilde graag meer vo-leerlingen naar het kasteel krijgen, maar wist niet goed wat hier een gepaste vorm voor was. Door de subsidie voor de verkenning kon Museum Helmond **samenwerken** met Erfgoed Brabant, Beam It Up en de

stadsarcheoloog. Deze partijen kenden elkaar en werkten eerder (in verschillende samenstellingen) samen, en konden door de subsidie nu tijd steken in samenwerking specifiek gericht op het aantrekken van leerlingen uit het voortgezet onderwijs naar Kasteel Helmond.

Zonder subsidie zou er te weinig budget zijn om mensen van buiten het museum in te schakelen voor het ontwikkelen van een project. De mogelijkheid om te verkennen bood Museum Helmond het nodige **handelingsperspectief**. Educatiecoördinator (Museum Helmond): *"De subsidie bood mogelijkheden om zaken uit te besteden en ik kon hierdoor meer focussen op de contacten en kennismakingen met scholen"*.

Door de samenwerking tussen Museum Helmond, Beam It Up en Erfgoed Brabant werd vanuit verschillende invalshoeken de nodige kennis en ervaring ingebracht: Museum

Figuur 2. Schematische visualisatie van het verkenningsproces.

Helmond bracht de kennis in over het kasteel, Beam It Up over de technische mogelijkheden en Erfgoed Brabant over de aansluiting met het onderwijs.

De educatieadviseur (Erfgoed Brabant) maakte de verbinding met het schoolvak 'burgerschap': *"Vanuit scholen krijg ik regelmatig vragen over invulling van het vak burgerschap. Ik zag de potentie om het kasteel te gebruiken als een aansprekende locatie voor dit vak."* Samen met de educatief ontwerper (Beam It Up) werd dit idee verder uitgewerkt. Hierbij is gezocht naar wat inhoudelijk interessant is voor vo-leerlingen. Educatief ontwerper (Beam It Up): *"Verhalen van ridders, prinsessen en draken boeien leerlingen niet, pas als je het naar deze tijd trekt maak je een kans."* Daarnaast was het duidelijk dat het programma organisatorisch passend moest zijn. Scholen hebben hun buitenschoolse projecten vaak al staan en je moet de concurrentie aangaan met andere aanbieders.

Dankzij de verkenning kon input van scholen worden opgehaald

Dankzij de subsidie kon tijdens de verkenning gesproken worden met leraren, schooldirecteuren en coördinatoren van het vak burgerschap. Hiermee kon het programma op de werkpraktijk van scholen in het voortgezet onderwijs worden afgestemd. De educatieadviseur (Erfgoed Brabant) legde contact met directeuren van diverse middelbare scholen in Helmond. Dit resulteerde erin dat gedurende de verkenning input van leraren, directeuren en burgerschapscoördinatoren van vijf verschillende scholen werd opgehaald. Vanuit deze brede groep is één school (het Jan van Brabant College) betrokken gebleven bij de rest van de verkenning. De voormalig adjunct-directeur en zijn opvolger (huidig adjunct-directeur) van deze school waren enthousiast over het project en het feit dat ze werden betrokken. Huidig adjunct-directeur (Jan van Brabant College): *"Als mensen naar onze school komen met een projectidee en wij kunnen erop schieten, dan zijn wij blij"*. Door het contact met scholen is duidelijk geworden dat om scholen mee te krijgen, het helpt als het aanbod aansluit op het curriculum en vervangend is voor bijvoorbeeld een hoofdstuk dat behandeld moet worden. Ook werd duidelijk dat het belangrijk is rekening te houden met praktische zaken zoals de duur van het programma en fietsafstanden tot de school. Educatieadviseur (Erfgoed Brabant):

"Zo'n verkenning is ideaal om tot concrete ideeën te komen en deze bij te stellen op basis van input uit de praktijk."

Dankzij de verkenning sluit het pilotprogramma 'Memés uit Helmond' aan bij de behoeften van leerlingen en scholen en worden leerlingen uitgedaagd om de dialoog aan te gaan over actuele thema's

De verkenning maakte het mogelijk om het programma 'vraaggestuurd' te ontwikkelen, waarmee is geborgd dat het aansluit bij behoeften van leerlingen en scholen. Educatiecoördinator (Museum Helmond): *"Je kan niet zomaar iets over de poort gooien en zeggen "Kom maar". Je moet ze toch betrekken om het interessant te maken en ook organisatorisch passend te maken.* De educatiecoördinator gaf in het gesprek met de onderzoekers aan dat dankzij de subsidie deze verkenning heeft kunnen plaatsvinden en dat voor de ontwikkeling van het programma deze dus van essentieel belang is geweest.

Vanuit de verkenning is een programma ontwikkeld, dat in april 2024 als pilot wordt getest. Aan het pilotprogramma gaan drie klassen van het Jan van Brabant College deelnemen. In het pilotprogramma 'Memés uit Helmond' worden vo-leerlingen in een twee uur durend programma meegenomen door het kasteel. In de context en fysieke omgeving van het kasteel zullen leerlingen aan de hand van eigentijdse tools worden **uitgedaagd** om de dialoog aan te gaan over thema's en dilemma's uit het verleden waarin zij zichzelf nu nog herkennen. Voorbeelden van thema's die aan bod komen zijn 'Macht en inspraak', 'Duurzaamheid' en 'Identiteit'.

Met dit programma vergroot Museum Helmond het aanbod van activiteiten die aansluiten bij de leerdoelen van het vak burgerschap. Voormalig adjunct-directeur (Jan van Brabant College) is optimistisch over de kans dat het project na de pilotfase ook door andere scholen zal worden afgenomen: *"Er ligt iets moois, en de andere scholen hadden al aangegeven ook deel te nemen als het definitieve programma er ligt."* Met dit programma biedt Museum Helmond vo-leerlingen de mogelijkheid om door educatie in aanraking te komen met lokaal erfgoed. Educatiecoördinator (Museum Helmond): *"Elke leerling kent het kasteel, alleen heel veel weten niet wat hier binnen dit gebouw is en kennen het verhaal niet."*

Daarom is de vraag ook vanuit ons gekomen om leerlingen binnen dit kasteel en in deze entourage te ontvangen". We kunnen concluderen dat er dankzij de subsidie een veelbelovend programma ligt dat vo-leerlingen in Helmond naar verwachting in staat zal stellen om in een historische omgeving kennis en vaardigheden op te doen. Hiermee wordt het immateriële (lokale) erfgoed in Helmond levend gehouden.

Wat zijn de werkzame elementen in deze casus?

Uit voorgaande beschrijving kunnen we concluderen dat dankzij de subsidie deze verkenning tot stand heeft kunnen komen. Wat vervolgens belangrijk was in het slagen van de verkenning was dat in de ontwikkeling van een project werd gedacht vanuit de vraagkant. Bij het ontwikkelen van een nieuw project is het niet vanzelfsprekend dat deze aansluit bij de interesse of praktijk van de doelgroep. Al vroegtijdig in het proces zijn leraren, coördinatoren en directeuren van middelbare scholen betrokken en stond naast de inhoudelijke invulling ook de praktische invulling van het project centraal. Het uitgangspunt om vanuit de vraag te werken was helder voor alle samenwerkingspartners (Erfgoed Brabant en Beam It Up) en vormde gedurende de verkenning de rode draad. De vervolgsubsidie zorgde ervoor dat er succesvol vervolg aan het project kon worden gegeven. Het resultaat is een concreet, op de werkpraktijk afgestemd pilotprogramma waar leerlingen in Helmond de komende jaren de vruchten van kunnen plukken.

Sfeeromschrijving

Op een woensdag in maart vertrokken we vroeg naar Kasteel Helmond. Binnen de kasteelmuren werden we vriendelijk ontvangen door de educatiecoördinator, die ruim 20 jaar in functie is bij Museum Helmond (waar Kasteel Helmond onderdeel van is). Bij binnenkomst viel direct op hoe goed onderhouden het kasteel is. Het kasteel is schoon, goed verwarmd, de gangen zijn bekleed met historische wandtapijten en er staan verschillende historische objecten tentoongesteld. We vervolgden ons pad naar een van de chicste zalen van het kasteel: de trouwzaal. Hier gingen we de interviews afnemen. De ontwerper (Beam It Up) was al aanwezig, en na een korte kennismaking volgden we de

educatiecoördinator voor een korte rondleiding. We kwamen in een ruimte waar een basisschoolklas aan de slag ging met een archeologieopdracht. Het project was in samenwerking met Beam It Up tot stand gekomen en we werden meegenomen in de achtergrond, insteek en gebruikte materialen van deze lesopdracht. Deze korte rondleiding gaf ons een goed beeld van de zorg waarmee schoolprogramma's worden vormgegeven in het kasteel. We volgden onze weg terug naar de trouwzaal, waar we het eerste interview afnamen met educatiecoördinator en educatief ontwerper (Beam It Up). Ook de betrokken educatieadviseur (Erfgoed Brabant) sloot digitaal bij dit interview aan. Wat in het gesprek opviel was dat de partijen enthousiast waren om elkaar weer te spreken en erg positief terugkijken op de samenwerking. Na het gesprek volgde een uitgebreide rondleiding door het kasteel, waarbij de educatiecoördinator (Museum Helmond) ons door het kasteel gidste. Vol enthousiasme vertelde zij over de geschiedenis van het kasteel en de verschillende tentoonstellingen die ze er hebben. Na de lunch was het tijd voor het afsluitende interview met de adjunct-directeuren van het Jan van Brabant College.

4. Vernieuwen van cultuurmaken: Madame Saint Elme 2.0

Subsidieregeling	Naam project	Bedrag
Vernieuwen van cultuurmaken: Ontwikkeling	Madame Saint Elme 2.0	€ 10.000

Toelichting project

Met de regeling Vernieuwen van cultuurmaken stimuleert het Fonds het ontwikkelen en uitvoeren van activiteiten die zorgen voor de vernieuwing van cultuurparticipatie. Amateurtoneelvereniging 'Dankzij de Dijken' heeft de subsidie ingezet met als doel om leden en andere geïnteresseerden nieuwe creatieve vaardigheden te laten leren of deze verder te ontwikkelen. Er zijn zes workshops animatie, acht workshops grime, vier workshops fotografie en ruim 20 repetities toneelspelen gegeven. Het slot van het project bestond uit een reeks voorstellingen van 'Madame Saint Elme 2.0', waarin cultuurmakers de opgedane vaardigheden en ervaringen hebben toegepast. De voorstelling is zes keer opgevoerd.

Vorm werkbezoek

De onderzoekers zijn één dag naar Lith (gemeente Oss, provincie Noord-Brabant) gegaan om daar gedurende een avond de regisseur, twee workshopleiders en vier workshopdeelnemers te interviewen. De workshopleider van de workshop animatie interviewden we een week later online. In het interview met de regisseur en workshopleiders lag de focus op de impact van het project en wat de workshops voor deelnemers hebben betekend. In de interviews met workshopdeelnemers haalden we persoonlijke verhalen op en vroegen we hen naar ervaringen en persoonlijke opbrengsten van de workshops. Na het bezoek lieten we ansichtkaarten achter, en vroegen we de regisseur deze bij de volgende repetitie in te laten vullen door andere workshopdeelnemers. Deze kaartjes zijn door tien deelnemers ingevuld.

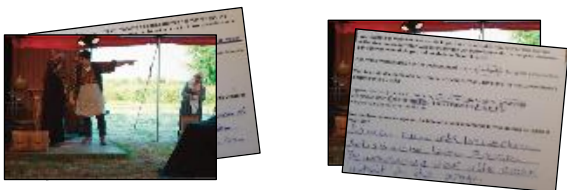
Impact van het project – samenvatting

De aangeboden workshops (animatie, grime, fotografie en toneelspelen) stelden cultuurmakers in staat om kennis te maken met nieuwe vormen van cultuurbeoefening en hun creatieve vaardigheden verder te ontwikkelen. In gezamenlijke opdrachten werden deelnemers met diverse achtergronden uitgedaagd om opgedane vaardigheden in te zetten in de voorstelling Madame Saint Elme 2.0. Hiermee is een concrete bijdrage geleverd aan het vernieuwen van cultuurmaken. Daarnaast stelden de workshops deelnemers in staat om hun sociale netwerk te vergroten en verbinding te maken met de lokale gemeenschap. Ook brachten de workshops mensen in contact met het theatergezelschap, waardoor het ledenbestand in stand blijft en de toekomst van de het gezelschap wordt geborgd. Tot slot gaven de workshops en optredens een impuls aan de (mogelijkheden tot) cultuurparticipatie in de regio, waarmee de levendigheid van het dorp en omgeving werd versterkt.

Impact van het project

Hoe stimuleren de workshops de uitvoer van activiteiten die zorgen voor vernieuwing van cultuurparticipatie?

Bovenstaande vraag bevat het doel van de regeling Vernieuwen van cultuurmaken (subregeling Ontwikkeling). In het project is succesvol invulling gegeven aan dit doel doordat in workshops nieuwe kunstvormen zijn beoefend en opgedane vaardigheden in voorstellingen zijn toegepast. In deze casus focussen we op de persoonlijke impact van de activiteiten op deelnemers en hoe deze activiteiten hebben bijgedragen aan het bredere doel van het Fonds: bijdragen aan een veerkrachtige samenleving door het stimuleren van cultuurbeoefening. De opbrengst voor deelnemers is in de volgende paragrafen beschreven en is geïllustreerd met persoonlijke verhalen van de deelnemers.

De door deelnemers aan de workshops ingevulde ansichtkaarten.

De workshops zorgen voor plezier en stimuleren samenwerking tussen en betrokkenheid van deelnemers

Veel workshopdeelnemers geven aan dat **plezier** “een hele belangrijke is” in het volgen van de workshops. Verder kenmerkten **samenwerken** met anderen en het gezamenlijk iets neerzetten de workshops. Deelnemers van zowel binnen als buiten het theatergezelschap namen deel aan de workshops, hierdoor ontstond een diverse, enthousiaste groep deelnemers (verschillende leeftijden, mannen en vrouwen, veel of weinig ervaring met het onderwerp van de workshop). Workshopleiders geven aan dat de sfeer in de groepen goed was en dat er chemie ontstond tussen verschillende deelnemers met diverse achtergronden en ervaringen. Daarnaast zorgden de workshops voor **betrokkenheid** van deelnemers doordat deze waren opgebouwd uit concrete opdrachten waarin

deelnemers gezamenlijk aan de slag gingen. Bovendien werd in de meeste workshops toegewerkt naar een op te leveren product dat daadwerkelijk in de voorstellingen werd gebruikt. Hiermee ontstond in de groep een gezamenlijk doel, en kon onder begeleiding van een professional iets moois worden neergezet.

Willem (workshop fotografie): Willem is sinds 2007 onderdeel van het theatergezelschap en is als decorbouwer bij de een eerdere voorstelling van Dankzij de Dijken (‘Dorp aan de rivier’) bij het gezelschap betrokken geraakt. Met ervaring in de analoge fotografie, maar minder ervaring met technologie, besloot hij deel te nemen aan de workshop. In de workshop werden deelnemers bijgebracht hoe een goede foto tot stand komt en welke mogelijkheden je smartphone hiervoor biedt. Deelnemers gingen het veld in en voerden gezamenlijk opdrachten uit. Een van de opdrachten die er voor Willem uitsprong was het vastleggen van een gemoedstoestand bij een persoon. Willem: “*Je gaat dat niet zo gauw doen als je de opdracht niet krijgt.*”

Genoemde thema's: Plezier | Zelfvertrouwen | Samenwerken

Creativiteit, het opdoen van nieuwe vaardigheden en het kennismaken met nieuwe vormen van cultuurmaken stonden centraal in het project.

De insteek van de workshops was dat deelnemers **nieuwe vaardigheden** opdeden en kennismaakten met voor hen nieuwe vormen van cultuurmaken. Voor alle workshops gold dat er mensen deelnamen die beperkt of geen ervaring hadden en in de workshop kennismaakten met een nieuwe discipline of kunstvorm. Deelnemers werden technische (basis)vaardigheden bijgebracht en werden door oefeningen geënthousiasmeerd om vaardigheden verder te ontwikkelen. Workshopleider Ria (grime): “*Er zaten mensen bij die nog nooit met schmink gewerkt hadden, maar die werden eigenlijk wel heel enthousiast en wilden er meer van weten.*” En Workshopleider Zaou (animatie): “*Het is leuk om iemand met een frisse blik de magie te zien ervaren.*” Daarnaast werd gedurende de sessies ook een beroep gedaan op de **creativiteit** van deelnemers. Uiteindelijk zijn het de deelnemers, die onder begeleiding van de workshopleider, de

opdrachten uitvoeren en het eindproduct vormgeven. Workshopleider Zaou (animatie): *“Ik was verrast door de uitkomst van de sessies, ze pikten zaken snel op en er zat echt creativiteit in.”*

De workshops creëerden een omgeving waarin mensen elkaar ontmoeten

Cees (workshop animatie): Cees is sinds 2014 onderdeel van ‘Dankzij de Dijken’, en heeft in verschillende voorstellingen diverse kleinere rollen gespeeld. In de workshop is Cees aan de slag gegaan met het animeren van een drukpers, onder begeleiding van een professional. Gedurende de workshop kreeg Cees een beter beeld van het werk dat in de productie van een succesvolle animatie gaat zitten. De animatie is uiteindelijk ook verwerkt in de voorstelling. Over het resultaat zegt hij: *“De animatie in het stuk maakte het anders dan andere stukken. Het maakte het kijken ernaar meer de moeite waard.”*

Genoemde thema’s: Creativiteit | Samenwerken | Plezier

Naast het plezier dat deelnemers ervoeren en de nieuwe vaardigheden die ze opdeden, zorgden de workshops ook voor **ontmoeting**. Deelnemers noemden dat in de workshops *“mensen elkaar leren kennen”* en dat het theatergezelschap aanvoelt *“als één grote familie waar je je verhaal kwijt kunt”*. Doordat de opgedane vaardigheden in het teken stonden van de op te voeren voorstelling is bovendien de aansluiting bij het theatergezelschap snel gemaakt. De workshops dragen hierdoor niet alleen bij aan vernieuwing van het toneelspel, maar zorgen er ook voor dat het ledenbestand van ‘Dankzij de Dijken’ in stand wordt gehouden. Ook gaven deelnemers aan dat de workshops hebben bijgedragen aan hun sociale netwerk en dat het theatergezelschap hen verbindt met de lokale gemeenschap. De workshops en de voorstellingen zorgen daarnaast voor levendigheid in het dorp en omgeving en dragen bij aan het culturele aanbod. Zowel de workshops als de voorstellingen trekken mensen naar het dorp.

Lisette (workshop grime): Lisette maakte in februari 2023 kennis met ‘Dankzij de Dijken’ door deel te nemen aan de workshop grime. In de workshop werden haar vaardigheden verder ontwikkeld en werd haar enthousiasme versterkt. Opgedane vaardigheden heeft ze ingezet in zes voorstellingsavonden van Madame Saint Elme 2.0. Naast het plezier en de creativiteit die het grimeren haar geeft, zorgt het ook voor verbinding: *“Ik woon in het buitengebied op een boerderij, met het theatergezelschap heb ik er een familie bij om iets leuks te doen.”*

Genoemde thema’s: Plezier | Creativiteit | Samenwerken | Ontspanning

Wat zijn de werkzame elementen in deze casus?

Uit de voorgaande beschrijving kunnen we concluderen dat het project op persoonlijk vlak veel heeft betekend voor betrokkenen en heeft bijgedragen aan veerkracht bij deelnemers. Een factor die een belangrijke rol heeft gespeeld in het succes is dat hetgeen dat in de workshops is geleerd, ook direct is toegepast in de voorstelling. Dit creëerde onderlinge betrokkenheid bij de deelnemers, omdat werd toegewerkt naar een gezamenlijk en concreet doel. Ook zorgde dit voor sociale verbinding en betrokkenheid bij het (grotere) theatergezelschap. Dit is terug te zien in de ervaringen rondom de workshops animatie, grime en toneelspelen. Daarnaast vonden verschillende deelnemers vanuit de workshops aansluiting bij het gezelschap. De fotografiewerkshops, die niet in dienst stonden van de voorstellingen, waren meer losstaand en stimuleerden als gevolg relatief minder betrokkenheid van deelnemers bij het gezelschap. Wel zorgden ook deze workshops ervoor dat deelnemers hun vaardigheden (verder) ontwikkelden.

Alexander (workshop toneelspelen): Alexander woont sinds drie jaar met zijn gezin in Lith en sloot zich aan bij het gezelschap toen nog figurantenrollen openstonden in de eerste versie van Madame Saint Elme. De workshop toneelspelen stelde hem in staat zijn vaardigheden, opgedaan in zijn middelbare schooltijd, te verfijnen. De opbrengst van de workshop is breder dan alleen op het toneel: *“Als je kunt optreden, dan hoef je eigenlijk nooit bang te zijn om voor een groep te staan en sta je steviger in je schoenen. Ook leer je mensen kennen en sta je steviger in de lokale gemeenschap.”*

Genoemde thema's: Creativiteit | Vaardigheden ontwikkelen | Samenwerken

Sfeeromschrijving

Op een woensdag in februari stapten we aan het eind van de middag in de auto naar Lith. Toen we in Lith aankwamen was het helaas al donker, dus we hebben weinig van de omgeving gezien. We kwamen aan bij een groot oud huis: kunstcafé de Artist. In de Artist bevindt zich het atelier van beeldend kunstenaars Ans en Willem en is een galerie waar de kunst tentoongesteld wordt. Ook worden er workshops en cursussen gegeven, waaronder ook de workshops die we in het kader van de casus Madame Saint Elme 2.0 onderzoeken. De Artist is daarnaast een vaste uitvalbasis voor het theatergezelschap 'Dankzij de Dijken' en er vinden regelmatig repetities plaats. Bij aankomst werden we hartelijk ontvangen door Ans, die naast beeldend kunstenaar de regisseur van het theatergezelschap is. Na een korte rondleiding door het atelier namen we plaats aan een houten tafel in de caféruimte. Na het interview met Ans, volgden achtereenvolgend de verschillende interviews met de workshopdeelnemers en -leiders. Mensen die eerder het gebouw binnenkwamen namen soms even plaats in de ruimte naast ons. De sfeer was goed, het was duidelijk dat de gesprekspartners vaak over de vloer komen in de Artist en dat ze zich er thuis voelen. Mensen die wij geïnterviewd hadden bleven soms ook hangen en voerden geanimeerde gesprekken in de andere ruimte. In de interviews viel ons het enthousiasme op waarmee deelnemers terugblikten op de workshops. Door met deelnemers en workshopleiders in gesprek te gaan, kregen we niet alleen een goed beeld welke nieuwe vaardigheden zijn ontwikkeld, maar kregen we ook inzicht in de persoonlijke ervaringen van deelnemers en een goed beeld van de saamhorige sfeer waarin de workshops plaatsvonden.

5. Herdenkingsjaar slavernijverleden: Baba Awokose

Subsidieregeling	Naam project	Bedrag
Herdenkingsjaar slavernijverleden	Baba Awokose	€46.625
Toelichting project		
Stichting De Wintertuin Curaçao heeft in Nederland en in Curaçao drie meerdaagse workshops georganiseerd. Professionals verzorgden workshops over tambú en seú. Tambú is een trom, muziekgenre en dansvorm, die op Curaçao is ontstaan als rituele muziek en communicatiemiddel. Seú is een muziekgenre en dansvorm die op Curaçao en op Bonaire voorkomt. De workshops waren niet alleen gericht op het spelen van de tambú, maar ook op de therapeutische werking van tambú en seú. Deelnemers hebben zang en dans geleerd, de helende effecten ervaren, en gesprekken gevoerd over de verschillen, overeenkomsten en ontwikkeling van tambú en seú in Nederland en op Curaçao. Het doel hiervan was: 1) het vergroten van de kennis van en het bewustzijn over het Curaçaose slavernijverleden, door middel van dans, muziek, teksten en rituelen, 2) middels kunst en cultuur mensen verenigen en verbinden rondom het thema van het gezamenlijke slavernijverleden en 3) gezamenlijk de afschaffing van de slavernij vieren.		
Vorm werkbezoek		
De onderzoekers hebben meerdere, digitale gesprekken gevoerd met de directeur van Stichting De Wintertuin Curaçao, met de projectleider (en dramatherapeut) en met één van de deelnemers, die de workshop in Amsterdam heeft gevolgd.		
Impact van het project - samenvatting		
In de workshops van Baba Awokose werden informatie en verhalen over de emotionele, menselijke en culturele aspecten van het gedeelde slavernijverleden gedeeld. Dit is een kant die vaak onderbelicht blijft. Hiermee heeft Baba Awokose bijgedragen aan de kennis, het bewustzijn én het zelfvertrouwen van de deelnemers. In de workshops konden deelnemers heling rondom het slavernijverleden ervaren. Middels muziek, dans en gesprekken werden deelnemers gestimuleerd om zichzelf uit te drukken. Daarnaast gaven nieuwe perspectieven op het slavernijverleden de deelnemers zelfvertrouwen, en helpen ze om met moeilijke situaties in het dagelijkse leven om te gaan. Tijdens de meerdaagse workshops voelden de verschillende deelnemers zich met elkaar verbonden rondom het gezamenlijke slavernijverleden. Het gaf de deelnemers het gevoel om ergens bij te horen.		

Impact van het project

In welke mate heeft Baba Awokose bijgedragen aan het vergroten van de kennis en het bewustzijn over het gedeelde slavernijverleden?

Het doel van de regeling Herdenkingsjaar slavernijverleden is het stimuleren van activiteiten die een bijdragen leveren aan het herdenken en vieren van de afschaffing van de slavernij in het Koninkrijk, alsmede aan het vergroten van de kennis en het bewustzijn over het slavernijverleden en de doorwerking daarvan naar het heden. Met dit project is succesvol invulling gegeven aan dit doel. In het project heeft Stichting De Wintertuin Curaçao zowel in Nederland als in Curaçao meerdaagse workshops georganiseerd over *tambú* en *seú*. In de workshops werd informatie gedeeld over de emotionele, menselijke en culturele aspecten van het gedeelde slavernijverleden. Hiermee is in het project bijgedragen aan de kennis, het bewustzijn én het zelfvertrouwen van de deelnemers. Ook hebben de deelnemers in de workshops heling ervaren, en voelden ze zich met elkaar verbonden rondom het gezamenlijke slavernijverleden.

In de workshops van Baba Awokose dragen de gedeelde informatie en verhalen over het gedeelde slavernijverleden bij aan de kennis, het bewustzijn én het zelfvertrouwen van de deelnemers.

De naam van het project, 'Baba Awokose', komt uit West-Afrika en betekent 'voorouderlijke inspiratie'. De directeur van Stichting De Wintertuin Curaçao licht toe dat dit het uitgangspunt van het project is: *"we hebben een gedeeld verleden, wat ook mooie dingen heeft voortgebracht. (...) Deelnemers moesten samen ervaren en ontdekken."* Om mensen de kans te geven om te leren over het gedeelde verleden, heeft Stichting De Wintertuin Curaçao verschillende professionals ingeschakeld, die de cultuur door en door kennen.

Door middel van interactie workshops is op een vernieuwende manier kennis gedeeld met het publiek: *"geschiedenis wordt vaak op een rationele manier verteld. Wij hebben op een andere manier een bijdrage geleverd aan leren over het verleden."* In plaats van kennis over te dragen via feiten, werd in het project

juist gefocust op de emotionele, menselijke en culturele aspecten van de geschiedenis en de gedeelde verhalen. Dit zorgde ervoor dat geschiedenis niet abstract en op afstand bleef, maar dat het tastbaar, levendig en concreet werd voor de verschillende betrokkenen.

Een deelnemster aan de workshops in Amsterdam legt uit wat het voor haar betekende om meer te leren over het slavernijverleden: *"Ik ben veel bezig met het slavernijverleden van mijn voorouders. We weten vaak niet waar we vandaan komen, en dat is best pijnlijk. (...) De workshops helpen bij de bewustwording en kennis over wat er precies is gebeurd, en hoe iedereen uit elkaar is gerukt."* In de interactieve workshops leerden de deelnemers onder andere waarom tot slaaf gemaakt *tambú* speelden, en welke boodschappen ze hiermee uitdroegen. De deelnemster heeft kracht en **zelfvertrouwen** geput uit de achtergrondinformatie over het protest, de moed en de overlevingskracht van haar voorouders.

"Ik wil echt weten waar ik vandaan kom. De workshops wakkerden mijn nieuwsgierigheid aan en hebben geholpen om te begrijpen wat er is gebeurd."

De projectleider van Baba Awokose bevestigt dat de workshops hebben bijgedragen aan de kennis en het bewustzijn over het gedeelde slavernijverleden. Volgens haar wisten veel deelnemers (zowel in Nederland als in Curaçao) voorafgaand aan de workshops niet wat *tambú* en *seú* betekenen: *"Mensen gaan naar feesten en dansen *tambú*, maar kennen de geschiedenis met het slavernijverleden niet."* Ze zag in de houding en de vragen van de deelnemers terug dat de opgedane kennis in de workshops hen **zelfvertrouwen** gaf.

Voor Europees-Nederlandse deelnemers heeft het project op een heel andere manier bijgedragen aan de kennis en het bewustzijn over het gedeelde slavernijverleden. De projectleider sprak na afloop van het project met deelnemers in Deventer. Haar viel op dat veel deelnemers voorafgaand aan de

workshops niet wisten dat Deventer ook een rol had in het slavernijverleden. De workshops brachten aan deze deelnemers kennis over de rol van Deventer in het slavernijverleden, maar ook over wat het slavernijverleden heeft voortgebracht, bijvoorbeeld op het gebied van cultuur en muziek.

“Veel mensen hebben weinig kennis over het slavernijverleden. Veel informatie gaat over de pijnlijke aspecten, slechts weinig informatie belicht de cultuur en de verschillende samenlevingen.”

Veel documentatie over het slavernijverleden vanuit het perspectief van de tot slaaf gemaakte is er niet, dus het is bijzonder dat deze informatie door middel van verhalen toch in het heden terechtkomt. De deelnemster uit Amsterdam vindt het belangrijk dat deze verhalen met elkaar gedeeld blijven worden, en draagt hier graag zelf haar steentje aan bij: *“Ik heb nu meer informatie wat ik kan delen met anderen. Ik kan dit dus met mijn dochter delen, die dat zelf weer verspreid bij anderen.”*

In de workshops konden deelnemers heling rondom het slavernijverleden ervaren, doordat ze zichzelf leerden uitdrukken en nieuwe perspectieven op het verleden werden geboden.

In de verschillende workshops werd getrommeld, gezongen of gedanst. Daarnaast werden helende workshops gegeven. Muziek én dialoog werden gezien als belangrijke middelen om informatie, verhalen en emoties over het gedeelde slavernijverleden uit te wisselen. De directeur van Stichting De Wintertuin Curaçao licht toe dat het doel was om een positieve gedeelde beleving te creëren, waarbij de workshops hielpen om stappen te zetten naar het reinigen van het verleden.

De helende werking werd aan de ene kant bewerkstelligd door de methodieken die werden ingezet in de workshops. Tambú gaat namelijk over het uiten van frustratie en protest. Ritme, zang en dans boden de tot slaaf gemaakten destijds

kracht, en kunnen mensen nu nog steeds kracht geven. Via tambú en seú leerden de deelnemers **zichzelf uitdrukken**, zowel via muziek en dans, als in gesprek. De projectleider (en dramatherapeut) licht toe dat muziek een manier is om mensen hun identiteit te laten ontdekken. Kunst is een manier om je te uiten en je emoties te verwerken. Daarnaast konden deelnemers in de gesprekken vrijuit vertellen wat ze denken en voelen.

“In het beoefenen van kunst hoeven deelnemers niet direct met de realiteit en de consequenties van hun gedachten en handelingen om te gaan. Dat geeft de mens vrijheid.”

Daarnaast hadden de workshops een helende werking, omdat het de deelnemers een **nieuw perspectief** op het slavernijverleden bood. Ze creëerden een andere manier om te kijken naar het verleden. Niet vanuit het uitgangspunt dat de een slachtoffer en de ander dader is, maar vanuit het perspectief van een gedeelde geschiedenis en verbinding tussen betrokkenen. De deelnemster uit Amsterdam deelt dat het nieuwe perspectief haar helpt om in het dagelijkse leven **om te gaan met moeilijke situaties**: *“Het is elke dag weer lastig om in Nederland de straat op te gaan. Zo’n workshop helpt dan wel, omdat je het heden beter kunt plaatsen vanuit je geschiedenis en je eigen cultuur.”*

Middels de workshops is een gelegenheid gecreëerd voor ontmoeting en verbinding rondom het gezamenlijke slavernijverleden.

De relatie tussen de inwoners van Nederland en het slavernijverleden is complex. Er zijn de afgelopen jaren veel ontwikkelingen geweest, die invloed hebben op hoe mensen zich voelen en zich tot elkaar verhouden. Stichting De Wintertuin Curaçao heeft met dit project gekozen voor een insteek waarbij een diverse groep mensen wordt verenigd rondom het gezamenlijke slavernijverleden, door het inzetten van kunst en cultuur.

De stichting vond het dan ook belangrijk om een diverse, nieuwe doelgroep te bereiken. Uiteindelijk kwam vooral in Amsterdam een heel diverse groep mensen

bijeen, van verschillende leeftijden en achtergronden. De projectleider geeft aan dat **ontmoeting** (tussen de verschillende deelnemers) en **meedoen** (aan de interactieve workshops) de kern van het project vormden.

De directeur van Stichting De Wintertuin Curaçao was onder de indruk van de verbinding die gevoeld werd tijdens de workshops: *“Het ging niet om wij versus zij, maar om wat ons allemaal verbindt. Hoe muziek wordt ingezet om verbinding te creëren.”* Het was belangrijk dat de deelnemers elkaar zouden vinden in het project, en zouden merken dat er een gemeenschappelijk verleden is.

“Hoe je elkaar toch kunt vinden vanuit andere achtergronden, is mooi om te zien.”

Uit de ervaringen van de deelnemster blijkt dat dit is gelukt. Ze vertelt dat in Amsterdam een gevoel van saamhorigheid heerste tussen de deelnemers. Gelijkgestemden ontmoetten elkaar en hadden weinig woorden om elkaar uit te leggen wat ze ervaren en voelen. Dat zorgde ervoor dat het samenzijn de deelnemers het gevoel gaf **ergens bij te horen**.

De deelnemster bevestigt daarnaast dat **meedoen** een belangrijk element van de workshops was: *“Meedoen maakt dat je meer gaat nadenken. Dat werkt beter dan als je alleen zit en luistert.”* Doordat iedereen echt meedeelde aan de workshops, ontstond een gevoel van verbondenheid tussen de deelnemers. Dit gevoel van vereniging rondom het thema van het gezamenlijke slavernijverleden wordt gezien als iets erg waardevols; iets waar veel behoefte aan is in de huidige samenleving.

Wat zijn de werkzame elementen in deze casus?

In het project is bewust gekozen voor een ‘positieve’ insteek: deelnemers moesten niet alleen kennis opdoen over het gezamenlijke slavernijverleden, maar ook heling ervaren en de afschaffing van de slavernij vieren. Om dit te bereiken is ervoor gekozen om het thema van het gezamenlijke slavernijverleden te benaderen vanuit kunst en cultuur. Dit bleek een erg geschikt middel om de nog onderbelichte emotionele, menselijke en culturele aspecten van het gedeelde slavernijverleden aan het licht te brengen. Ook werd hierbij goed aangesloten bij de behoeften van de doelgroep van het project. Deelnemers geven namelijk aan dat muziek en dans binnen veel culturen wordt gezien als hét middel om mensen samen te brengen. Het gebruik van kunst en cultuur maakt dat deelnemers hun emoties kunnen verwerken en zichzelf kunnen uitdrukken. Daarnaast zijn muziek en dans goede methoden om deelnemers met elkaar te verbinden. De workshops werden uitsluitend gegeven door professionals die de cultuur goed kennen en ook (persoonlijk) hebben ervaren. Volgens de projectleider was dit essentieel voor de kwaliteit, de authenticiteit en de openheid van de workshops.

Sfeeromschrijving

We hebben op verschillende dagen digitale gesprekken gevoerd met betrokkenen bij Baba Awokose. Soms was het in verband met het tijdsverschil even zoeken naar een moment dat voor iedereen goed uitkwam. Maar hoe laat of vroeg het ook was, we troffen aan de andere kant van de lijn altijd een enthousiaste en open gesprekspartner aan. Zo hebben we meermaals gesproken met Joeri, de directeur van Stichting De Wintertuin Curaçao. In deze gesprekken werden de achtergrond, het doel en de opzet van het project geschetst, en zagen we met hoeveel passie het project is opgezet en uitgevoerd. In het gesprek met één van de deelnemers ging het project meer leven voor ons. Het was ontroerend en mooi om te horen over de wijze waarop zij het project heeft ervaren. Door haar open en reflectieve houding leerden we welke impact het project heeft gehad op de deelnemers. Ten slotte spraken we met de enthousiaste projectleider van Baba Awokose. Ook in dit gesprek viel de passie op, en de vele manieren waarop het project iets heeft betekend voor de betrokkenen.

6. Cultuureducatie: Food Art in Almere Poort

Subsidieregeling	Naam project	Bedrag
Cultuureducatie mbo	Food Art in Almere Poort	€35.000
Toelichting project		
Stichting 'n Wilde Keuze ontwikkelde in co-creatie met Aeres MBO Almere het project Food Art in Almere Poort. Studenten leren met een open vizier en verbeeldingskracht de wereld om hen heen te bevragen. Zij worden hierbij begeleid door professionele kunstenaars, ontwerpers en experts op het gebied van voedsel en duurzaamheid. Het doel van het project is dat de deelnemende studenten van de opleiding Toegepaste Biologie na afloop via kunst creatief kunnen dromen en denken over een duurzame toekomst. Dit via een dertigtal lessen en workshops, waarbij de studenten over drie periodes de regie over het ontwerp en de bouw van een voedselpositie krijgen en hun ideeën vormgeven in diverse kunstvormen.		
Vorm werkbezoek		
De onderzoekers zijn één dag naar het Aeres MBO in Almere Poort geweest. Op het Aeres hebben we gesprekken gevoerd met de teamcoördinator Toegepaste Biologie, twee leerkrachten die direct bij het project betrokken waren en met drie studenten die hebben deelgenomen aan Food Art in Almere Poort. Daarnaast hebben de onderzoekers ook gesproken met twee begeleiders van de verschillende lessen.		
Impact van het project - samenvatting		
Food Art in Almere Poort gaf studenten de mogelijkheid om buiten schoolmuren, op basis van hun eigen behoeften en leefwereld, een project vorm te geven. Ze hebben hierbij kennisgemaakt met nieuwe vaardigheden en perspectieven, die via reguliere lesmethoden niet aan bod komen. Studenten hebben ervaren hoe het is om te werken zonder duidelijke kaders, wat uiteindelijk heeft gezorgd voor zelfvertrouwen en een gevoel van trots. Studenten kregen de kans om op creatieve wijze en op basis van eigen keuzes een tentoonstelling te maken. Door kennis te maken met nieuwe werkwijzen, maar ook met 'nieuwe mensen' (de externe professionals), leerden de studenten met een andere bril naar vraagstukken kijken. Deze methode bracht uitdagingen met zich mee, waarvan de studenten veel hebben geleerd. Zo weten de studenten nu beter hoe ze kunnen omgaan met een gebrek aan kaders en hebben zij geleerd hoe zij zichzelf kunnen uitdrukken. Ten slotte hebben de studenten ervaring opgedaan op het gebied van samenwerken.		

Impact van het project

Hoe draagt Food Art in Almere Poort bij aan de ontwikkeling van cultuureducatief aanbod dat aansluit bij de behoefte en leefwereld van mbo-studenten?

Het doel van de regeling Cultuureducatie is het stimuleren van de ontwikkeling en uitvoering van eigentijds en vernieuwend cultuureducatief aanbod dat aansluit bij de vraag van kinderen en jongeren. De subregeling Cultuureducatie mbo is bedoeld voor mbo- en culturele instellingen die samen hedendaags cultureel aanbod willen ontwikkelen, dat aansluit bij de behoefte en leefwereld van mbo-studenten. Met dit project is succesvol invulling gegeven aan dit doel. In dit project gingen Stichting 'n Wilde Keuze en Aeres MBO Almere de samenwerking aan rondom het thema 'de etende mens'. In samenwerking met de mbo-studenten Toegepaste Biologie werd het cultuureducatieve project Food Art in Almere Poort ontwikkeld. De studenten kregen hierbij de mogelijkheid om op basis van hun eigen behoeften en leefwereld een project vorm te geven.

'Hier leren we tenminste echt iets!'

Tijdens dit project werden de mbo-studenten begeleid – in samenwerking met de docenten van Aeres MBO Almere – door het team van Stichting 'n Wilde Keuze. Dit team bestaat uit professionele kunstenaars, ontwerpers, chefs en experts op het gebied van voedsel en duurzaamheid. Elke les is uitgevoerd in samenwerking met de docenten van Aeres. Tijdens het project zijn de studenten opgedeeld in groepen van drie tot vijf personen. Het project bestond uit een combinatie van brainstormsessies, verkenningen, ontwerplessen, bouwsessies en presentaties.

Food Art in Almere Poort biedt studenten de kans om buiten de schoolmuren te leren en ontwikkelen. Dit brengt nieuwe uitdagingen en kansen met zich mee, bijvoorbeeld de kans om met nieuwe vaardigheden en perspectieven in aanraking te komen.

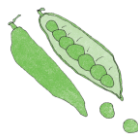
In het project Food Art in Almere Poort kregen studenten op buitenschoolse locaties les. Ook de manier van lesgeven was anders dan studenten gewend zijn. De buitenschoolse locaties boden de studenten een bepaalde mate van vrijheid en inspiratie. Studenten werden hierdoor gestimuleerd om echt zelf aan de slag te gaan met het project, in plaats van alleen in de (school)banken te zitten en te luisteren. Het project bood volgens betrokken docenten en experts andere **uitdagingen** voor de studenten dan de reguliere lessen die vanuit Aeres MBO Almere worden aangeboden, bijvoorbeeld op het gebied van organisatie, werkhouding, motivatie of samenwerken. Wat vooral een uitdaging voor de studenten vormde, was de geboden vrijheid en dat ze echt zelf aan de slag moesten.

Daarnaast werden de studenten begeleid door professionele kunstenaars, ontwerpers en experts. Deze begeleiders, die verschillende achtergronden hadden, konden studenten op verschillende manieren helpen bij het project. Betrokken docenten geven aan dat de contacten met deze professionals ervoor zorgden dat de studenten andere **vaardigheden** leerden, dan dat ze tijdens de reguliere lessen doen. Zo is de kennis van studenten verbreed en hebben zij bepaalde vakvaardigheden geleerd, die niet te leren zijn met het reguliere lespakket. Tot slot hadden de studenten hierdoor de kans om contacten te leggen met nieuwe mensen, met **andere perspectieven** (bijvoorbeeld andere normen en waarden rondom het thema 'de etende mens').

"Voor scholen zijn dit soort projecten qua tijd en geld investering niet zelf voor elkaar te boksen."

Onder andere de externe contacten motiveerden de studenten om hard aan het project te werken. De betrokken docenten zagen alle studenten tijdens dit

project gedreven werken. De lessen en workshops van de externe professionals hebben de betrokken mbo-studenten veel geboden, zoals een ontwikkeling in het creatief denken, abstract nadenken, vormgeven, presenteren en samenwerken. Volgens de teamcoördinator hebben ook andere scholen interesse in soortgelijke lesmethoden. Deze cultuureducatieve projecten zijn echter lastig te realiseren als school zelf, als gevolg van beperkte middelen.

Studenten ervaren hoe het is om te werken zonder duidelijke kaders. Hierdoor leren ze zichzelf uitdrukken en kan het vertrouwen in hun eigen kunnen toenemen.

Voorafgaand aan het project hadden de studenten geen specifieke (leer)behoefte. Hier heeft Food Art in Almere Poort op ingespeeld door de studenten in het project een gehele dag te laten brainstormen over wat zij belangrijk vinden en waar hun behoeften en interesses liggen. Het project bouwde daar vervolgens op voort. Zo kregen zij de kans om het project te laten aansluiten bij hun eigen leefwereld. De studenten gaven aan dat in het begin onduidelijk was van wat er verwacht werd, maar dat juist die onduidelijkheid er uiteindelijk voor heeft gezorgd dat zij veel hebben geleerd. Het project voorzag dus in een latente behoefte van de studenten.

Het project begon met een introductie over het project, over ontwerpend onderzoek en de rol van cultuureducatie. Daarna gingen de studenten via een theatrale verkenning op zoek naar de betekenis van eten en de manieren waarop eten impact heeft. Vanuit deze verkenning mochten de groepen een thema kiezen voor de rest van het programma. In de derde fase ontmoetten de studenten de externe professionals en kregen ze les in het ontwikkelen en uitwerken van een probleemstelling. De vierde fase bestond uit twee ontwerpessies, waarbij de studenten hun ideeën uitwerkten voor een tentoonstelling over het thema. De laatste fase bestond uit het presenteren van hun eindproduct op de tentoonstelling.

Deze manier van lesgeven, waarbij van tevoren weinig werd vastgelegd, heeft de studenten uit hun comfort zone getrokken. Volgens de teamcoördinator is het belangrijk om geen kaders op te stellen. Zo ervaren studenten bijvoorbeeld dat er

ruimte is om dingen niet te weten. Studenten mochten out-of-the-box denken en op basis van eigen ideeën zelf de koers van het project bepalen. Hierdoor leerden de studenten **zichzelf uitdrukken**.

De teamcoördinator gaf daarnaast aan dat studenten vaak tegen een muur liepen in het project. Dit proces was vaak belangrijker en leerzamer dan het uiteindelijk eindresultaat. Vanuit de frustratie van studenten dat zij niet verder kwamen, ontstond vaak een gevoel van trots wanneer het uiteindelijk wel lukte. De studenten bevestigden dit, en gaven aan dat zij **zelfvertrouwen** hebben gekregen door het project. Ze weten nu dat ze kunnen omgaan met lastige situaties. Ook één van de externe professionals zag dat de studenten in aanloop van de presentaties steeds meer zelfvertrouwen kregen.

De studenten geven aan dat zij het erg leuk vonden om naar de eindpresentatie toe te werken. Dat gaf hen de kans om hun eindproducten tentoon te stellen aan familie, vrienden, media en bezoekers, die hiermee ook in aanraking kwamen met het project Food Art in Almere Poort.

Studenten leren creatief denken en met een andere bril naar vraagstukken te kijken.

Door de manier waarop Food Art in Almere Poort is opgebouwd, deden de studenten **nieuwe inzichten**, manieren van werken en **vaardigheden** op. Het stimuleren van ‘**creativiteit**’ was een belangrijke focus van het project. Het idee van het project was ‘een vakoverstijgende samenwerking waarbij de mbo-studenten met en door middel van kunst leren de wereld om hen heen te bevragen, deze vragen om te zetten in kunstinstallaties, en met een open blik te oefenen om anders naar eten – en de wereld om hen heen – te kijken.’ De studenten hebben geleerd hoe ze creativiteit konden gebruiken om de uitdagingen in het project het hoofd te bieden.

In eerste instantie waren de studenten zelf kritisch over de combinatie van Toegepaste Biologie en creativiteit: “*dat past toch niet bij elkaar?*” Creatief bezig zijn is geen vast onderdeel van de opleiding. Uiteindelijk vonden de studenten

juist deze combinatie erg leuk en interessant. Studenten gaven onder andere aan dat ze hierdoor hun ei kwijt konden en dat het leuk was om niet volgens het boekje te werken. Studenten benoemden dat het hun de vrijheid gaf om zelf na te denken en hun mening te geven. Eén van de externe professionals gaf aan dat de studenten hierdoor het gevoel kregen zelf eigenaar te zijn van het proces.

“Eindelijk mogen we creatief bezig zijn!”

De ‘creativiteit’ zat in het project onder andere in het opdoen van praktische **vaardigheden**. Zo hebben studenten leren bouwen, tekenen, ontwerpen en presenteren. Groter is echter de impact die het project had op het ‘creatief denken’ van de studenten. De studenten hebben, volgens de docenten, middels dit project breder leren kijken en nadenken over de wereld waarin ze leven. Ook heeft Food Art in Almere Poort de kans geboden aan studenten om op procesmatig wijze bepaalde stappen aan te leren. Dit project draagt hier meer aan bij, dan de reguliere lessen. Door als docent en/of begeleider in gesprek te gaan over de ideeën van de studenten en kritische vragen te stellen, werden de studenten uitgedaagd hun meningen verder uit te bouwen en leerden ze **nieuwe perspectieven** kennen op actuele vraagstukken rondom het thema ‘de etende mens’.

Studenten leren samenwerken op een manier die niet te realiseren is binnen reguliere lessen.

‘Leren samenwerken’ was een belangrijk doel in het project. Zo is er expliciet aandacht besteed aan het sociale aspect door in groepen te werken en samen te lunchen op projectdagen. Docenten zagen dit sociale aspect ook goed terugkomen in Food Art in Almere Poort. Zo geven ze aan dat ‘**ontmoeting**’ en ‘**meedoen**’ belangrijke aspecten waren in het project. Studenten leerden in willekeurige groepen **samenwerken**, waarbij iedereen wel moest meedoen om het project te laten slagen. De studenten bevestigen dat samenwerken een belangrijk onderdeel was van het project. Ze geven aan dat ze met elkaar leerden werken, buiten de al bestaande, vaste vriendengroepen.

Wat zijn de werkzame elementen in deze casus?

Met het project werd beoogd bij te dragen aan de ontwikkeling van cultuureducatief aanbod dat aansluit bij de behoefte en leefwereld van mbo-studenten. Dat is in het project bereikt, door de studenten zelf de regie te geven over hun eigen project. Hierdoor liepen ze tegen uitdagingen aan, die zich in hun reguliere vakken niet voordoen. Wat aan het gevoel van vrijheid, inspiratie en creativiteit bijdroeg, is dat het project zich ook letterlijk buiten de schoolmuren afspeelde. In tegenstelling tot in reguliere vakken kregen studenten nu de kans om een project vorm te geven op basis van hun eigen ideeën, voorkeuren en behoeften. Daardoor leerden ze zichzelf uitdrukken en kregen ze vertrouwen in hun eigen kunnen. Om het project toch voldoende te kunnen sturen en de studenten nieuwe vaardigheden en perspectieven bij te brengen, zijn professionele kunstenaars, ontwerpers en experts met verschillende achtergronden ingezet.

Sfeeromschrijving

Vanuit Den Haag zijn we met de trein naar Almere Poort gegaan. In deze wijk ligt het Aeres MBO, waar we op werkbezoek gingen om met docenten, studenten, Stichting ‘n Wilde Keuze en een teamcoördinator te praten over het project Food Art in Almere Poort. Eenmaal in de school werden we hartelijk ontvangen door de teamcoördinator die betrokken was bij het project. We werden naar een mooie grote ruimte begeleid, en voorzien van koffie en thee. In deze ruimte was ook Robin aanwezig, de oprichtster van Stichting ‘n Wilde Keuze. Samen met Robin en Muriel zijn we in gesprek gegaan over het project Food Art in Almere Poort. Na dit leuke en interessante gesprek was het de beurt aan twee docenten van het Aeres MBO, die met hun klassen hebben deelgenomen aan het project. Dit gesprek bracht mooie inzichten met zich mee over het project en welke impact het heeft gehad op de studenten. Ook zijn we ingegaan op het verschil met ‘normale’ lesmethoden. Ter afsluiting hebben we drie studenten gesproken die hebben deelgenomen aan Food Art in Almere Poort. Het enthousiasme van de jongeren spatte ervan af. Dit was erg leuk om te zien. We hebben met deze jongeren doorgepraat over hun ervaringen met Food Art in Almere Poort. Naar een dag vol nieuwe indrukken en informatie zijn we door Robin afgezet bij het treinstation en zijn we weer huiswaarts naar Den Haag gegaan.

7. Talentontwikkeling: Zuiderstroom

Subsidieregeling	Naam project	Bedrag
Talentontwikkeling in informele netwerken	Zuiderstroom	€102.500
Toelichting project		
Zuiderstroom is een talentontwikkelingstraject voor jonge muzikale talenten uit Arnhem en omgeving die een plek missen om zichzelf te ontwikkelen. Het project biedt hen een laagdrempelige plek om zichzelf te ontwikkelen en te leren. De doelgroep zijn jonge muzikale talenten (16-25 jaar), die aansluiting missen bij formele opleidingen, cursussen, netwerken en formele beroepspraktijk. Per editie doen 10 jongeren mee. Dit is de derde editie van Zuiderstroom: een deel van de oud-deelnemers is ook betrokken gebleven bij Zuiderstroom en draagt nu bij aan het ontwikkeltraject van de huidige deelnemers. Het gaat om een traject van 1 jaar met wekelijkse meet-ups en verschillende masterclasses, met als resultaat een muzikaal werk dat de jongeren presenteren op een gezamenlijk moment.		
Vorm werkbezoek		
De onderzoekers zijn één dag naar Arnhem gegaan om in de middag een masterclass bij te wonen waar de jongeren en professionals uit het culturele, maatschappelijke en sociale domein samenkwamen om over het project en maatschappelijke issues te praten. Daarna zijn de onderzoekers met een groep professionals gezamenlijk gaan eten, waarna in de avond het optreden (de eindpresentatie) van de jongeren plaatsvond. Tijdens het werkbezoek hebben de onderzoekers middels observatie informatie opgehaald. Daarnaast hebben de onderzoekers gesproken met de twee coaches van het traject, die wekelijks betrokken zijn bij de deelnemers.		
Impact van het project - samenvatting		
Zuiderstroom heeft veel impact op de jongeren. Zowel de coaches als de jongeren zelf geven aan dat Zuiderstroom ontzettend veel waarde heeft voor de ontwikkeling van jongeren op zowel muzikaal als persoonlijk gebied. Het project geeft jongeren meer zelfvertrouwen, helpt ze nieuwe vaardigheden te ontwikkelen en geeft ze nieuwe perspectieven, binnen de muziek en daarbuiten. Daarnaast geeft Zuiderstroom de jongeren een groepsgevoel en zijn de sociale aspecten binnen het project net zo belangrijk als de ontwikkeling op persoonlijk en muzikaal vlak. Op het niveau van de omgeving en maatschappij draagt Zuiderstroom bij aan de dialoog over het belang van de koppeling tussen welzijn en cultuur. Ook laat Zuiderstroom zien dat talentontwikkeling waar welzijn en cultuur samenkomen niet alleen zorgt voor positieve effecten voor de jongeren, maar ook positieve impact heeft op stad en wijk.		

Impact van het project

Hoe draagt Zuiderstroom bij aan de muzikale én persoonlijke ontwikkeling van de deelnemende jongeren?

Het doel van de regeling Talentontwikkeling in informele netwerken is het stimuleren van trajecten voor talenten in deze netwerken, die zelflerende talenten binnen het eigen circuit willen laten uitblinken, doorstromen en op weg helpen naar de beroepspraktijk. Zuiderstroom biedt jongeren een laagdrempelige plek aan om zichzelf muzikaal en persoonlijk te ontwikkelen. Het enige criterium voor deelname is de motivatie van de jongeren: zij moeten gemotiveerd zijn om muziek te maken en ervoor open staan om dit samen te doen.

“Het is veel meer dan alleen muziek”

Tijdens de masterclass die wij bijwoonden was een deel van de jongeren ook aanwezig. Na het welkomstwoord en de introductie van de coaches, vertelden zij om beurten wat Zuiderstroom voor hen persoonlijk betekende. De volgende uitspraak blijft bij ons hangen: *“het is veel meer dan alleen muziek”*. En dat zien we terug: in wat de jongeren vertellen, in de verhalen die anderen vertellen, in de sfeer die in de zaal heerst. Maar we zien het ook in wat er gebeurt: de jongeren staan één voor één op, draaien zich naar de volle zaal met onbekenden en vertellen rustig en vol zelfverzekerdheid hun verhaal. En dat verhaal gaat niet alleen over muziek: ook onderwerpen als hun onzekerheden en hun ‘rugzakje’ komen naar voren, met als kern: dankbaarheid voor de bijdrage van Zuiderstroom en de coaches in hun ontwikkeling.

Hoe lukt het Zuiderstroom deze impact op de jongeren te creëren? Tijdens de gesprekken en het werkbezoek kwamen we tot de volgende observaties.

Zuiderstroom helpt de jongeren zelfvertrouwen en nieuwe vaardigheden te ontwikkelen. Dit geeft de jongeren nieuwe perspectieven, binnen de muziek én daarbuiten

De jongeren noemen in hun persoonlijke verhaal de muziek en de stappen die ze op dat vlak hebben kunnen zetten, bijvoorbeeld doordat zij *“een nieuwe sound”* hebben ontdekt. Zuiderstroom biedt ze de kans **nieuwe vaardigheden** te ontwikkelen. Op muzikaal vlak gebeurt dit bijvoorbeeld in de masterclasses en door het ontwikkelen van een eigen muzikaal project. Op persoonlijk vlak zien de coaches nieuwe vaardigheden zoals plannen of contact leggen met andere mensen. Tijdens de masterclass benoemen de jongeren enkele skills die zij hebben ontwikkeld en hoe zij dat nu toepassen in hun leven.

Binnen Zuiderstroom wordt de jongeren op verschillende manieren een **nieuw perspectief** geboden. Zo worden verschillende fieldtrips, masterclasses en open podia georganiseerd. Hiermee proberen de coaches de blik van de jongeren te verruimen op muzikaal vlak én bewustzijn te creëren op het vlak van andere culturen, mensen, normen en waarden.

De zichtbaarheid van impact

De impact van Zuiderstroom is veelal op het individuele niveau en wordt vaak pas concreet na langere tijd. Tegelijkertijd zijn er bij Zuiderstroom al enkele voorbeelden van concrete impact. Zo zijn sommige jongeren van vorige edities doorgestroomd naar muziekopleidingen en geven anderen zelf masterclasses, bijvoorbeeld over het produceren van een nummer.

Verder geven de jongeren aan dat Zuiderstroom en deze nieuwe vaardigheden hun meer **zelfvertrouwen** hebben gegeven. Ook de coaches benoemen meerdere keren dat zij het zelfvertrouwen bij de jongeren zien groeien gedurende het project. Zo leren de jongeren zichzelf beter **uit te drukken** en durven ze beter hun verhaal te vertellen, ook op muzikaal vlak.

Zuiderstroom biedt jongeren een veilige, laagdrempelige omgeving voor talentontwikkeling

Eén van de jongeren noemt tijdens de masterclass de veiligheid die Zuiderstroom biedt. Ook in gesprek met coaches Cassandra en Jeffrey komt dit begrip

meerdere keren naar voren. Zij leggen uit dat om de jongeren goed te kunnen helpen bij hun ontwikkeling, het creëren van een thuisgevoel en een laagdrempelige omgeving belangrijk is. Zo hebben de jongeren wekelijks contact met de coaches en is Zuiderstroom uitgegroeid tot een terugvalbasis voor jongeren. Niet alleen tijdens het halfjarige ontwikkelingstraject: veel oud-deelnemers blijven **betrokken** en blijven zich op die manier verder ontwikkelen bij Zuiderstroom.

Door het intensieve contact praten de jongeren ook met de coaches over de dingen waar ze tegen aanlopen. Dit kan zowel op muzikaal gebied zijn, maar ook over uitdagingen in hun privéleven. Daarmee is Zuiderstroom meer dan enkel een ontwikkelingsplek. Zuiderstroom biedt de jongeren een luisterend oor.

De kern van het creëren van een veilige omgeving zit in het opbouwen van vertrouwen. De coaches geven aan dat het opbouwen van dit vertrouwen veel tijd en inzet kost en de aanpak verschilt per jongere. Tegelijkertijd merken zij dat dit na enkele jaren Zuiderstroom steeds sneller gaat, bijvoorbeeld doordat de coaches lessen vanuit de voorgaande edities meenemen en sneller de behoeften van nieuwe deelnemers herkennen. Ook voelen de jongeren deze veiligheid zelf en delen ze die ervaring met hun vrienden, die zo ook bij Zuiderstroom terecht komen.

Het opbouwen van vertrouwen

Bij Zuiderstroom ligt de nadruk op veiligheid en positieve motivatie. Gedurende de edities van Zuiderstroom zijn steeds meer lessen getrokken waardoor vertrouwen beter kan worden opgebouwd.

Een voorbeeld is het belang van het niet afrekenen van de jongeren op fouten. Denk aan een jongere die telkens te laat komt bij de activiteiten. Op sommige plekken, zoals een muziekopleiding, zou dit mogelijk streng toegesproken worden en consequenties hebben. Bij Zuiderstroom mag de jongere dan nog steeds deelnemen aan de activiteit. Vervolgens nemen de coaches de jongere bij de hand om te kijken hoe zij er samen voor kunnen zorgen dat de jongere op den duur leert niet meer te laat te komen. Dit vraagt geduld en inzet van de coaches, maar leidt uiteindelijk tot grote stappen bij de jongeren.

Een ander voorbeeld is het belang van vrijblijvendheid. Bij Zuiderstroom zijn de coaches wekelijks op vaste momenten aanwezig voor de meet-ups. De jongeren worden dan verwacht, maar als zij er niet zijn is het geen probleem. Dan wordt een appje gestuurd dat ze de volgende keer weer welkom zijn. Juist die vrijblijvendheid zorgt ervoor dat de jongeren terugkomen.

Bij Zuiderstroom ontwikkelen de jongeren niet alleen individueel, maar ook samen

Jongeren bij Zuiderstroom hebben niet allemaal dezelfde achtergrond. Sommigen gaan bij Zuiderstroom voor de eerste keer professioneel aan de slag met muziek, terwijl anderen hier al langere tijd mee bezig zijn. Ook op het vlak van welzijn hebben de jongeren allemaal een andere achtergrond en startpositie. De 'rugzak' van de een is groter dan de ander.

Desalniettemin vormen de jongeren duidelijk een groep. Ook in de verhalen tijdens de masterclass komen uitspraken als groepsgevoel, **ergens bij horen**, elkaar leren kennen en van elkaar leren naar voren. Het sociale aspect van Zuiderstroom is belangrijk voor ze: ze hebben gedurende het halfjaar een hecht groepsgevoel ontwikkeld waarin zij met én van elkaar leren en samen **plezier** maken. Zuiderstroom heeft zich de afgelopen jaren ontwikkeld tot een community, waar de jongeren bij elkaar hun hart kunnen luchten of juist samen mijlpalen kunnen vieren.

De coaches geven aan dat **samenwerken** en **ontmoeting** belangrijke aspecten zijn van Zuiderstroom. De coaches zien dat jongeren, die elkaar in het dagelijks leven misschien niet snel zouden tegenkomen, elkaar leren kennen en begrijpen. Zuiderstroom wil laten zien dat iedereen met andere type persoonlijkheden goed kan samenwerken. De coaches geven aan dat dit een onderdeel is van de basis van Zuiderstroom: *“niemand oordelen en liefde geven aan de jongeren om wie ze zijn en waar ze staan in het leven”*.

Talentontwikkeling waarin kunst en welzijn samenkomen heeft ook een positieve impact op stad en wijk

Zuiderstroom was in eerste instantie ontstaan vanuit het idee om verschillende muzikale werelden van Arnhem-Zuid met elkaar te verbinden. De afgelopen jaren is het echter uitgegroeid tot een talentontwikkelingsprogramma waarin welzijn en cultuur samenkomen. Een terugblik op de vorige editie van Zuiderstroom verwoordt dit als volgt³: *“Het project zorgde zo niet alleen voor muzikale samenwerkingen in de wijk, de jongeren maakten grote stappen op zowel artistiek als persoonlijk gebied en werden zelfstandiger, zelfverzekerder en raakten meer verbonden met hun omgeving.”*

De impact van Zuiderstroom stopt niet bij de deelnemers. Betrokkenen zien dat het succes van Zuiderstroom positieve effecten heeft op de omgeving van de jongeren én op de stad. Zo nemen jongeren hun familie en vrienden regelmatig mee naar studiosessies en andere activiteiten en zijn sommige masterclasses en meet-ups open voor iedereen met belangstelling.

Ook zetten betrokkenen vanuit Zuiderstroom actief in op het organiseren van meet-ups tussen professionals uit Arnhem. Op deze wijze wil Zuiderstroom de dialoog aangaan om te laten zien wat talentontwikkeling voor jongeren kan betekenen. Specifiek beoogt Zuiderstroom te laten zien dat cultuur en welzijn gecombineerd kunnen worden. De coaches constateren dat programma's en plannen vaak focussen op ofwel welzijn ofwel cultuur. Met de opgedane lessen

en ervaringen zet Zuiderstroom zich in om de link tussen deze twee domeinen zichtbaar te maken, zowel op lokaal als regionaal niveau.

Wat zijn de werkzame elementen in deze casus?

Zuiderstroom is *“veel meer dan alleen muziek”*. De impact van het traject op de jongeren is groot, omdat het traject focust op zowel de muzikale ontwikkeling als de persoonlijke ontwikkeling van de jongeren. Zuiderstroom is een community, waarin een thuis is gecreëerd voor de jongeren waar zij veilig kunnen leren, met én van elkaar.

De belangrijkste succesfactor daarin is vertrouwen en de nadruk ligt op veiligheid en positieve motivatie. Dat doet Zuiderstroom door intensief contact te onderhouden met de jongeren, maar tegelijkertijd de laagdrempeligheid en vrijblijvendheid van het traject te benadrukken. Juist die veiligheid en vrijblijvendheid maken dat de jongeren blijven terugkomen: ook na afloop van het ontwikkeltraject.

Sfeeromschrijving

We werden tijdens het werkbezoek bij Zuiderstroom om 16:00 uur verwacht in het Luxor Theater nabij het Centraal Station van Arnhem. De gehele dag stond voor ons in het teken van observatie. Bij de entree van het Luxor Theater werden we hartelijk ontvangen door een van de medewerkers van Bureau Ruimtekoers, waarna we werden doorgestuurd naar de kleine zaal van het Theater. Het programma bestond deze dag uit een masterclass, een diner met andere aanwezigen en als hoogtepunt de eindpresentatie van de jongeren. Aangekomen in de kleine zaal zagen we dat we een van de eerste aanwezigen waren, waardoor we alvast een praatje konden maken met René van Bureau Ruimtekoers en Cassandra en Jeffrey van Zuiderstroom. René, Cassandra en Jeffrey hadden we via videobellen al eerder gesproken in het kader van het casusonderzoek. In de tussentijd begon de zaal steeds voller te lopen en zagen we, naast professionals uit het sociale, welzijn of zorg domein, ook de jongeren die hebben deelgenomen aan Zuiderstroom binnenkomen. Na een welkomstwoord mochten de jongeren iets vertellen over hun ervaringen van het

³ Zie: [‘Als je wil dat jongeren meedoen in de maatschappij, zet ze dan in hun kracht.’ | LinkedIn](#).

afgelopen half jaar bij Zuiderstroom. We hoorden de jongeren met passie vertellen over hun ontwikkeling tijdens het half jaar bij Zuiderstroom en de vriendschappen die hieruit zijn voortgekomen. Na de mooie woorden van de jongeren, stond een interactieve masterclass op het programma. Na deze leerzame middag zijn we met andere professionals die aanwezig waren bij de masterclass gaan dineren bij de Happy Italy. Dit gaf ons de mogelijkheid om met de professionals uit Arnhem en omstreken in gesprek te gaan over Zuiderstroom en te filosoferen over de verhalen/lessen die we die middag hebben opgedaan. Na het diner werden we om acht uur weer verwacht bij het Luxor Theater waar de jongeren hun eindpresentatie gingen geven. Eenmaal binnen was de zaal omgebouwd tot een waar poppodium en spatte de energie van de optreden vanaf het allereerste moment de zaal in. Het was al met al een leerzame dag om het project Zuiderstroom nóg beter te leren kennen.

Bijlage gebruikt fotomateriaal

In de rapportage is gebruik gemaakt van het volgende fotomateriaal:

- Casusonderzoek (p.7): Louisa, A. (aangeleverd door DeDansDivisie).
- Casus 1 (p.8): oorspronkelijk gepubliceerd op <https://xyusufboss.nl/>.
- Casus 2 (p.12): Kemper, L. (aangeleverd door DeDansDivisie).
- Casus 3 (p.16): oorspronkelijk gepubliceerd op www.landvandepeel.nl/nl/locaties/3619053387/kasteel-helmond.
- Casus 4 (p.20): Bollen, R. (aangeleverd door Theater Dankzij De Dijken).
- Casus 5 (p.24): oorspronkelijk gepubliceerd op <https://bibliotheekdeventer.op-shop.nl/3108/workshop-dansen-voor-het-oogstfeest-seu/11-08-202308-2023>.
- Casus 6 (p.28): aangeleverd door Stichting 'n Wilde Keuze.
- Casus 7 (p.32): aangeleverd door Stichting Ruimtekoers.

Nassaulaan 1
2514 JS Den Haag

+31 (0)70 359 6955
info@kwinkgroep.nl
www.kwinkgroep.nl

KWINK
GROEP